

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE
Právnická fakulta
Katedra právních dějin

MUDr., Mgr., Mgr. Zdeněk Pehal

*Ke zdomácnění emfiteutického práva ve 13. a 14.
století na Čáslavsku*

Magisterská diplomová práce

Duben 2007

Vedoucí práce: Prof. JUDr. Karel Malý, DrSc.

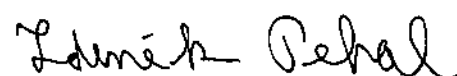
Je mojí milou povinností poděkovat mému školiteli, universitnímu profesoru Karlu Malému, za objasnění do té doby netušených tajemství právně historického řemesla a cenné podněty a připomínky, které přispěly k podstatnému zkvalitnění celé práce.

Stejný dík patří také mojí nevlastní matce Janě Pehalové, bez jejíž všestranné podpory (včetně materiální) by tato práce nikdy nevznikla.

Prohlašuji, že jsem uvedenou magisterskou práci vypracoval samostatně a v seznamu pramenů a literatury uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 22. 4. 2007

MUDr., Mgr., Mgr. Zdeněk Pehal

Souhrn:

Ke zdomácnění emfyteutického práva ve 13. a 14. století na Čáslavsku

Práce se zabývá procesem pronikání a doklady emfyteutického práva v Čáslavské provincii ve středověku. Tuto oblast můžeme přibližně vymezit pásmem Železných hor ze severu, a z jihu pak řekou Sázavou. V oblasti v té době působilo několik významných pozemkových vrchností, jako kláštery vilémovský, sedlecký a želivský, zvláště významná byla kolonizační činnost Lichtenburků, která se v oblasti rozvíjela od konce první poloviny 13. století. Jejich význam byl v tom, že Lichtenburkové přišli do oblasti ze severozápadních Čech, z kontaktního území Českého státu, kde jsou doloženy jejich poměrně rané emfyteutické smlouvy a vůbec se předpokládá pronikání časných forem německého práva. Tyto jejich zkušenosti se projeví v období gründerského podnikání a budování jejich stříbrnosného dominia na Čáslavsku. Nejmarkantněji to můžeme vidět na listinách pro město Brod jakožto jednoho z center těžby stříbra na Vysočině. Další doklady emfyteuse jsou v diplomatářích jednotlivých klášterů, zvláště vilémovského a pak vyšehradské kapituly. Obě tyto církevní instituce totiž rozvíjely hojné kolonizační aktivity v okrajových částech Čáslavska, v centrálních partiích Vysočiny.

Období pronikání německého práva do oblasti je spojeno nejenom s kolonizací venkovských oblastí a převodem již existujících vesnic na německé právo, ale také se vznikem měst, které prodělalo bouřlivý rozvoj ve 13. století. Nejstarší doklad emfyteutické smlouvy je z roku 1252, poté již rychle následují další, známá je emfyteutická smlouva o založení poddanského městečka Ronova nad Doubravou Lichtenburky v r. 1307.

Lze říci, že ve sledované oblasti jsou doloženy již vyspělé formy německého práva, emfyteuse, jak o tom svědčí smlouva z r. 1252. Poměry tohoto období líčí Kronika Jindřicha Řezbáře o založení žďárského kláštera, tento pramen svědčí pro běžné používání emfyteuse kolem r. 1250. To je zvláště významné, neboť ukazuje na průnik kolonizačních aktivit do této periferní lesnaté oblasti Čáslavska.

OBSAH

ÚVOD	1
PŘEHLED PRAMENŮ	2
OMEZENÁ VYPOVÍDACÍ SCHOPNOST PRAMENŮ	4
ÚVOD DO PROBLEMATIKY	6
VYMEZENÍ HISTORICKÉHO ČÁSLAVSKA	9
O VÝZNAMU TERMÍNU „IUS“	10
O NĚMECKÉM PRÁVU	13
LHOTNÍ ZŘÍZENÍ	15
PRÁVNÍ CHARAKTER EMFYTEUSE	16
PURKRECHT	21
ÚLOHA IMUNIT V ZAVÁDĚNÍ NĚMECKÉHO PRÁVA	22
OTÁZKA LÁNŮ JAKO DOKLADŮ NÁSTUPU NĚMECKÉHO PRÁVA A EMFYTEUSE	26 A
EMFYTEUTICKÉ SMLOUVY U VILÉMOVSKÉHO KLÁŠTERA	29
LICHTENBURKOVÉ A DOKLADY EMFYTEUSE	34
DROBOVICKÁ KOMENDA A JEJÍ VESNICE	37
SEDLECKÝ KLÁŠTER A EMFYTEUSE	38
EMFYTEUSE NA STATCÍCH VYŠEHRADSKÉ KAPITULY	39
VYSAZENÍ MĚST V ČÁSLAVSKÉ PROVINCI	39
ČÁSLAV	41
NĚMECKÝ BROD	42
CHOTĚBOŘ	44
PRÁVNÍ REŽIM KUTNÉ HORY	45
ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ	45
PRAMENY	48
LITERATURA	50
SEZNAM ZKRATEK	52

Úvod

Emfyteuse, přesněji řečeno emfyteutické právo, jako mladší, vyhraněná německého práva představoval ve 13. století smluvní vztah mezi pozemkovou vrchností a poddanými umožňující jim dědičné a nerušené držení statku a k ní příslušející půdy – rustikálu. Pozemkovou vrchnost představovali často velcí (ovšem i drobní) feudálové, církevní instituce, ale i panovníci.

Nástup německého práva ve 13. století, které představuje století „velké změny“ představoval urychlení, nikoliv podmínku těchto změn. A v průběhu 14. století mizí v listinách termín německé právo (*ius theutonicum*) ve prospěch termínu emfyteuse čili purkrecht (*emfiteusis sive purchrecht dicitur*) a zároveň se objevuje termín pro dříve používané právo, které se pro odlišení označuje jako *ius boemiale*.

V tomto smluvním vztahu, kde zpočátku převažovalo ujednání ústní, až později písemné smlouvy, odevzdával lokátor jménem budoucí obce jednorázový poplatek (podací, *arrha, anleit*) vlastníkovu půdy jako náhradu za pozemky vznikající vesnice. Takto vysazovaná vesnice byla po určitou dobu (lhůtu) osvobozena od placení poplatků, po jejímž uplynutí se poddaní smluvně zavázali svoji vrchnosti (zastoupené lokátorem, ze kterého se často stával dědičný rychtář) platit pravidelné poplatky obvykle dvakrát do roka. Tyto poplatky typicky představovaly svatohavelský a svatojiřský úrok v penězích, vedle toho mohly být, a obvykle také byly naturální dávky. Za to měli poddaní zaručení dědičnou a trvalou držbu panské půdy (dědičný pacht) a ochranu vrchnosti, která za to požadovala kromě úroků také jejich poslušnost a vykonávala nad nimi soudní pravomoc.

Tento smluvní vztah procházel pak v průběhu středověku složitým vývojem, který vyústil v 17. a 18. století do takzvaného druhého nevolnictví. Nástup emfyteuse zároveň znamenal převodění naturální renty z pozemků do peněžní formy, nebo alespoň výrazný posun ve prospěch peněžní renty. Vztah mezi německým právem, později emfyteusí, vesnickým osídlením a kolonizací byl a je předmětem mnoha odborných studií.

Vlastní oblast čáslavského kraje ve středověku představuje vhodný region ke studiu, neboť zde docházelo jednak k pronikání německého obyvatelstva v rámci těžby stříbra zahájené Lichtenburky v okolí Německého Brodu, předtím došlo k objevu jihlavských ložisek rovněž s masivním pronikáním německého obyvatelstva. Dále zde působily církevní instituce, sedlecký, vilémovský, želivský a žďárský klášter, představující společně s Lichtenburky velké pozemkové vrchnosti. Středověké Čáslavsko je oblastí, která z menší části zahrnovala staré sídelní území, část Polabí v širším slova smyslu, z větší části pak území Českomoravské vysočiny, kde působily kolonizační aktivity velkých klášterů, benediktinů ve Vilémově, premonstrátů v Želivě a cisterciáků ve Žďáru (nad Sázavou).

V neposlední řadě představuje Čáslavsko oblast, kterou autor „zná“ z vlastní,

nezprostředkované zkušenosti, což je v případě studia středověkého regionu „výhodnější“.

Záměr založit nové vesnice v rámci kolonizace se ne vždy podařil, jak o tom svědčí roztroušené zaniklé vesnice zarostlé lesem, rozorané v polích anebo celé oblasti pokryté v dnešní době lesem, jako je Dražanská vysočina, která byla v průběhu 13. století odlesněna nově vysazenými vesnicemi v rámci kolonizačně podnikatelských aktivit století velké změny. Po jednom nebo dvou stoletích z nich život náhle nebo postupně vyprchal a relikty jejich parcel zakonzervované lesem představují hmotný doklad nástupu emfiteuse.

Stejně tak jsou známa sídliště emfiteuticky založená, které byly krátce po svém vzniku a vyměření přesunuty rozhodnutím pozemkové vrchnost na jiné, obvykle nepříliš vzdálené místo a původní lokační sídliště pokryl les nebo pole. Ukázkovým příkladem tohoto jevu, doloženým ve vzácné shodě jak listinnými prameny, tak archeologickým výzkumem je vysazení Bylan, vesnice sedleckého kláštera a trhové vsi, později městečka Žďáru stejnojmenným cisterckým klášterem.

Nejednalo se ovšem jenom o vznik nových vesnic na novém, německém právu, ale také o postupné převedení těch stávajících, kdy změna naturální renty na peněžní, spojená s nástupem emfiteuse, si vynutila strukturální přestavbu krajiny, změnu uspořádání pluzžiny, jehož výsledkem byl zánik některých vesnic ve prospěch sousedních, jako jeden z výsledků podivuhodných změn, které přineslo 13. století. Doklady toho, že na dnešním vesnickém katastru stávaly ve středověku vesnice dvě, nejsou vůbec neobvyklé, stejně jako skutečnost, že před rokem 1400 jedna z nich zanikla ve prospěch té dnešní.¹

Kromě ve středověku běžného emfiteutického vysazení existoval ještě neemfiteutický způsob, jak je vždy výslovně uvedeno v zakládací listině. Tento způsob se používal ještě počátkem novověku a v době barokní.²

PŘEHLED PRAMENŮ

Sledování nástupu emfiteuse ve zkoumaném regionu představuje komplikovaný úkol pro rozptýlenost písemných pramenů, nejčastěji listin, případně urbářů, či jejich zlomků, tak jak byly publikovány v jednotlivých edicích středověkých pramenů. Nejde jen o to, vybrat z příslušných edic pramenů jednotlivé emfiteutické smlouvy a shrnout jejich společné rysy, často je nutné z drobných zmínek v jednotlivých listinách dovodit již existující prvky německého práva.

Samostatnou kapitolou jsou exempční listiny pro jednotlivé kláštery, v nichž historické

¹ Zdeněk PEHAL, Zaniklá středověká vesnice Mrchojedy, katastrální území Sirákovice, okres Havlíčkův Brod, východní Čechy, ZMHK, Hradec Králové, 2006, v tisku.

Zdeněk PEHAL, Zaniklá středověká vesnice na katastru Stupárovic, okres Havlíčkův Brod, ZMHK, Hradec Králové, 2006, v tisku.

² Josef TLAPÁK, K některým otázkám poddanské nezákupní držby v Čechách v 16. – 18. století, Právněhistorické studie 19, 1975, s. 209 a násl.

Česko
bádání spatřuje rané formy emfyteuse. Ve sledované oblasti středověkého Čáslavska je dochovaná v typické podobě imunitní listina pro vilémovský klášter, dále pro sedlecký a žďárský klášter.

Listinné dokumenty jsou pro období podstatné části 13. století vydány v originálním znění v moderní edici *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae*. Pro část následujícího období je třeba využívat starší a již málo vyhovující edici *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* Josefa Emlera.

Privilegia pro česká královská města jsou vydána v edici *Codex iuris municipalis regni Bohemiae, tomus II., privilegia regalium civitatum provincialium (1225 – 1419)* Jaroslavem Čelakovským a pro nekrálovská města Antonínem Haasem v edici *Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV., privilegia non regalium civitatum provincialium (1232 – 1452)*.

Konečně v době zcela nedávné, v letech 1990 – 1993 byla vydána kompletní edice takzvané *Knihy písaře Jana*, na jejíž význam pro poznání emfyteuse upozornil již Fr. Graus³, obsahuje jakousi definici emfyteuse⁴, jak ji zpracoval notář Jan, v části knihy s označením *De emptionibus*. Jak napovídá již sám název podkapitoly *De iure vendicionis, que vulgariter dicitur purchrecht* obsahuje popis emfyteuse a další podkapitola s názvem *Differentia inter emphyteosim, locacionem et conduccionem* definuje rozdíl emfyteuse, nájmu a prodeje.

Z vyprávěcích pramenů českého původu je to Kosmova kronika, vydaná Bertoldem Bretholzem⁵ v obtížně dostupné edici a Josefem Emlerem v běžněji přístupné.⁶ V narativních pramenech jsou pro dané téma pouze jednotlivé dílčí údaje, dokreslující některé okolnosti sledovaného období, jako údaj o Němcích, Židech a kupcích různých národů v Kosmově kronice.

Celkové poměry období, kdy se začíná plně prosazovat emfyteuse popisuje takzvané druhé pokračování Kosmovo, zvláště líčení Zlých časů po r. 1278⁷ a Zbraslavská kronika.⁸

Narativní prameny mají pro sledování emfyteuse jen okrajový význam, na rozdíl od pramenů listinné povahy. To ovšem neplatí v případě *Kroniky Jindřicha Rezbáře*⁹, která dochovala okolnosti vzniku žďárského kláštera a jeho tržní osady s mnoha podrobnostmi o době, poměrech a místních podmínkách kolonizační oblasti, dnešní centrální části Českomoravské vysočiny, s řadou detailů.

³ Graus II., s. 129 – 130.

⁴ Miroslav FLODR, Právní kniha města Brna z poloviny 14. století, svazek I/ úvod a edice, Brno, 1990, (282) a (283), s. 237 – 238.

⁵ Bertold Bretholz, Die Chronik des Cosmas von Prag, Monumenta Germaniae historica, Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series, tomus II., Berlin 1923.

⁶ FRB II., s. 1 – 198.

⁷ Vypravování o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II., in: FRB II., s. 335 – 368.

⁸ Chronicon Aulae Regiae, Petra Žitavského Kronika zbraslavská, in: FRB IV., s. 3 – 337.

⁹ Cronica domus Sarensis, edidit Jaroslav Ludvíkovský, přeložil Richard Mertlík, Brno, 1964. Cronica domus Sarensis, in: FRB II., s. 521 – 550.

Pro studium emfyteuze jsou prvořadě prameny listinné povahy. Jejich vypovídací schopnost je ovšem různá, což vyplývá z jejich podstaty dané účelem, pro který byly sepsány, obvykle smlouvy nebo zápisy majetkových transakcí. Zde totiž lze nalézat buď přímou nebo nepřímou zmínku o německém právu či konkrétně emfyteusi jako právním institutu, a tak doložit jeho existenci.

V menší míře to platí pro vyprávěcí prameny, kdy se ovšem autor zaměřil na to co on věděl, nebo považoval za vhodné zapsat, a pochopitelně nemohl brát potaz potřeby a zájmy historika, tak jak se vytvořily po staletích dějinného odstupu. Nejvyšší vypovídací schopnost mají přímo dochované emfyteutické smlouvy, a to v latinském originále, což je pro kompletní výklad nejlepší. To nelze v případě, že se sice emfyteutická smlouva dochovala, ale v pozdějším opisu a překladu do češtiny, což při jejím výkladu oproti nedochovanému latinskému originálu činí značné potíže.

Je obecně známou skutečností, že pro období raného středověku, což platí i o 12. a první polovině 13. století, není k dispozici příliš mnoho listinného materiálu, teprve až v průběhu 13. století a následujícího se počet listin citelně zvyšuje. Tuto skutečnost lze samozřejmě vysvětlit prostým nedochováním listin, ale také skutečností, že zpočátku převažovaly ústní smlouvy, až později se stala běžnou písemná smlouva, jako něco „lepšího a trvalejšího.“

Nejméně pramenů mívají k dispozici kláštery, které v průběhu doby přišly o své archivy a knihovny, což s pravděpodobností hraničící s jistotou ve sledované oblasti postihlo vilémovský klášter. Ztráta archivu nepochybně omezuje naše možnosti poznání majetkové držby kláštera, kdy jsme odkázáni na náhodně dochované listiny, tak jak dožily doby vzniku jednotlivých edic pramenů v archivech nejrůznějších institucí. Cenným pramenem jsou urbáře z předhusitského období, pro sledované území jsou dochované urbáře žďárského kláštera¹⁰ a zlomky urbáře sedleckého kláštera.¹¹

Instruktivním příkladem torzovitosti pramenů je sledování emfyteuze na statcích žďárského kláštera. Tento klášter měl vesnice jednak na Moravě, jednak v Čáslavské provincii. Ponechme stranou skutečnost, že cisterciácké kláštery měly prvoplánově osídlovat pustou krajinu, což odpovídá vlastní poloze toho kláštera. Z toho důvodu jim stanovy zpočátku zapovídaly přijímat rentu z vesnic, ale tento model byl záhy opuštěn¹² a přiblížil se benediktinské řeholi, pro něž představovaly poddanské vesnice hlavní zdroj příjmů. Umístění cisterckého kláštera do nepříliš

¹⁰ Metoděj ZEMEK, Josef POHANKA, Nejstarší žďárské urbáře, Brno, 1961.

¹¹ Josef NUHLÍČEK, Zlomek urbáře kláštera sedleckého z třicátých let 14. století, Sborník archivních prací 7, 1957, s. 226 – 272.

¹² John LÉKAI, The Cistercians, Ideals and Reality, Kent state University Press, 1977, s. 25.

osídlené krajiny s velkým podílem lesa odpovídalo kolonizačním záměrům.

Zatímco kronika Jindřicha Řezbáře¹³ nám líčí poměrně podrobně okolnosti založení vlastního kláštera v roce 1252, včetně detailů ověřitelných dnes archeologickým průzkumem, tak o uplatnění emfyteuse v tomto období jsou jen nepřímé, ale jasné doklady. Krátce po založení vlastního kláštera, se totiž začalo z rozhodnutí opata budovat úplně nové trhov^é sídliště, vesnici, pro kterou kronikář Jindřich použil výraz *forum*.¹⁴ Jako lokátor působil nějaký Ditwin¹⁵, který je později uveden jako rychtář. Noví osadníci, jak uvádí Jindřich, přišli z německých krajín. Výraz *forum* svědčí pro trhov^é sídliště, nově budované na „zelené louce“ z rozhodnutí pozemkové vrchnosti jako zárodek poddanského městečka.¹⁶

Z těchto podrobností je dobře vidět, že se uplatnilo emfyteutické právo přicházejících kolonistů, kteří přišli do řídké osídlené krajiny a začali vytvářet nové sídliště pod vedením lokátora, později rychtáře. Ačkoliv není dochovaná, případně vůbec neexistovala písemně zhotovená emfyteutická smlouva, tak o její existenci, byť v ústní podobě není třeba pochybovat. Více než co jiného ji dokládá archeologický odkryv sídliště zvaného *forum*, a jeho přesun jinam. Tento výzkum¹⁷ totiž ukázal usedlosti s jednotlivými „parcelami“ kolmo přisedajícími na osovou komunikaci.

Zároveň je tak dobře vidět provázanost vlastního emfyteutického založení trhov^{ého} sídliště s úlohou tržní směny. Přicházející kolonisté totiž do řídké zabydleného centra na pomezí Čech a Moravy přinášeli nejenom nový právní typ, emfyteusi, ale také zvýšenou potřebu tržní směny. Ta byla vyvolána nutností získat prostředky na peněžní rentu, na onen vlastnický *census*, aby měli na zaplacení v hotovosti pozemkové vrchnosti, v tomto případě kláštera. Jedno podmiňovalo druhé, emfyteuse přinášela do tohoto cípu Českomoravské vysočiny nejenom vlastní právní model, ale také zvýšenou potřebu tržní směny zboží za peníze, proto nepřekvapí plánovitě vysazení, lokace tržní vsi, *vilae forensis*.

Díky tomu, že tato původní tržní ves byla několik let po svém začátku přesunuta do míst dnešního Žďáru nad Sázavou, máme k dispozici představu, jak takové sídliště přicházejících kolonistů vypadalo. Sídlíšní přesuny v rámci 13. století totiž archeologický povrchový průzkum registruje na mnoha místech v Čechách, aniž by ovšem bylo možné zjistit jaké byly konkrétní okolnosti, zejména jaký byl impuls k takovému stěhování. Tyto případy mají společného

¹³ Cronica domus Sarensis, edidit Jaroslav Ludvíkovský, přeložil Richard Mertlík, Brno, 1964.

¹⁴ Hic tamen instituit fieri fora tunc prope ripam, destructa villa... Cron. Sar., s. 188.

¹⁵ Hec primus fundat Ditwinus, postea iudex... Cron. Sar., s. 188.

¹⁶ Nejnověji se problematikou vzniku měst a typologií sídlišť předcházejí vzniku vlastních měst zabývá Jiří Kejř. Jiří KEJŘ, Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998.

¹⁷ Rudolf ZATLOUKAL, Zpráva o archeologickém výzkumu ve Žďáře nad Sázavou, trať Staré Město, v letech 1996 – 1999, in: Mediaevalia archeologica 1, Praha, 1999, s. 193 – 207.

jmenovatele, v tomto období docházelo k reorganizaci zemědělské krajiny, nově vysazená emfyteutická sídliště obhospodařovala větší plochy a potřeba vyšších finančních dávek je nutila k efektivnějším formám hospodaření. Samozřejmě byl potřebný lán jako zúčtovací jednotka při stanovení vlastnického úroku.

Co se týče urbárů žďárského kláštera, tak nejstarší z roku 1407 obsahuje řadu zmínek, svědčící o již proběhlém převodu jednotlivých vsí na emfyteutické právo. Na jednotlivé detaily se nyní podíváme podrobněji. Tak již v úvodu sděluje autor urbáře, řádový bratr Mikuláš, že údaje získal o jednotlivých ^vveních prostřednictvím rychtářů a konšelů,¹⁸ stejně jako prostřednictvím starších městeček a vesnic. V jednotlivých vesnicích je základní jednotkou lán a prut, další pozemkovou jednotkou je *curtikula*, což Zemek s Pohankou interpretují jako podsedeck,¹⁹ který je v jiných pramenech označován jako *subsides*. Vlastnické úroky jsou odváděny o sv. Jiří (24. dubna) a o sv. Václavu (28. září) případně o sv. Michalu (29. září). *Census* je odváděn převážně v naturáliích a penězích, které je možné nahradit robotou ve stanoveném rozsahu.

Z hlediska znaků emfyteutické držby je příkladný popis městečka Žďár, kde jsou uvedeny krčmy nesvobodné, které platí o sv. Jiří a sv. Michalu po sedmi groších, pozemková výměra jsou pruty, z nichž jsou rovněž peněžní dávky v kombinaci s naturálními.

Ve vsi Vysoké je kromě naturálních dávek také podíl na markraběcí berni uložené mimořádně klášteru ve dvaceti měřicích ovsa, pak jsou osadníci povinni platit jednu měřici ovsa. Je to příklad přesunu berní povinnosti na emfyteuticky vysazené sedláky. Takový přesun daňové zátěže není zvláště ve 14. století ničím neobvyklým, v poznání komplikovaných hospodářských dějin středověku se totiž ukázalo, že hospodářská krize, která začala na konci 13. století, dopadla zvláště tíživě na velké pozemkové vlastníky, především některé kláštery (Vilémov, Sedlec, Želiv). Její příčina byla v pevně stanovené, fixní rentě z pozemků, a tedy propadu příjmů, když náklady rostly vlivem vnějších faktorů mimo možnosti ovlivnění jednotlivých autarkních ekonomik. Toto byla jedna z cest, vedle „přeměňování“ lánů, jakou bylo možné zvyšovat pozemkovou rentu.

Na závěr je ustanovení, že rychtář ve vsi je svobodný, tak dlouho, jak uzná klášter za vhodné.²⁰ To je doklad méně obvyklé rychty bez dědičně svobodné držby úřadu.

ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Úlohou německého práva, později označovaného jako emfyteuse, se u nás poprvé zabýval František Palacký. Ve svých Dějinách chápal pronikání německých osadníků jako širší proces v

¹⁸ ...frater Nicolaus...collegit et conscriptit...et pro parte mediantibus iudicibus et scabinis, necnon et senioribus opidorum et villarum infrascriptorum...

Metoděj ZEMEK, Josef POHANKA, Nejstarší žďárské urbáře, Brno, 1961, s. 63.

¹⁹ Tamtéž, s. 13.

²⁰ Alta villa – Vissoke...Iudex sedet liber cum 1 ½ virga, quamdiu monasterio placuerit. Tamtéž, s. 72.

celoevropském kontextu, kdy přicházející kolonisté a s nimi německé právo uvedli do chodu mechanismus, který změnil dějiny 13. století.²¹ Palackého koncepcí, kdy zvrát v dějinách 13. století měla přinést kolonizační vlna spojená se vznikem měst a nástupem emfyteuse se držel V. V. Tomek.²²

Ostatně každý autor, který se zabýval a zabývá problematikou středověkých dějin střední Evropy, se nemůže vyhnout otázce emfyteutického práva, pro jeho význam nejenom právní, ale i celospolečenský, podstatně ovlivnilo sídelní uspořádání, systém obdělávání zemědělské půdy, zakládání (lokace) měst ve 13. století se dělá výhradně emfyteutickým právem.

První ucelený výklad českých právních dějin podal ve své práci Hermenegild Jireček. Pracoval samozřejmě s prameny listinné povahy, správně interpretoval a citoval privilegium pro klášter v Doksanech²³, upozornil na nejstarší výslovný doklad termínu *iure Theutonicorum* v privilegiu pro statky johanitů na Moravě.²⁴ Stejně tak uvedl příklady kolonizačních, emfyteutických smluv (smlouva mezi Jindřichem a vyšehradskou kapitulou z r. 1252, ustanovení o Němcích usazených na statech želivského kláštera)²⁵, povšimnul si lhotního zřízení.²⁶ Zabýval se počátky horního práva u nás, tak i městského práva a přenesení Jihlavského práva na Brod (Německý)²⁷ v roce 1278.

Z prací německých historiků to byly studie profesora německé Karlovy university Adolfa Zychy, který se zabýval vznikem měst²⁸ a jehož práce znamenaly posun vpřed v poznání dané problematiky, stejně jako jeho polemiky s Bertoldem Bretholzem.

Dále František Vacek²⁹, jehož výklad emfyteuse spočíval podle jeho názoru v rozkladu vrchnostenské moci a hlavně rozpad systému krajských úřadů.

Vyvrcholením předválečné produkce v této věci byly práce Josefa Dobiáše³⁰, které přinesly do té doby převratné zjištění, že noví osadníci na Pelhřimovsku překvapivě neuzívali německého práva, a následně zjištění, že *ius Teutonicum* nesouviselo s etnicitou osadníků, stejně jako skutečnost, že německou kolonizací oblasti ve 13. století předcházelo starší slovanské

²¹ František PALACKÝ, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenův, II. 1, Od roku 1253 až do roku 1403, Praha, 1877, s. 14 – 20.

²² Václav Vladivoj TOMEK, Dějepis města Prahy, Praha, 1892.

Václav Vladivoj TOMEK, Urbář kláštera Strahovského složený r. 1410, PA II, 1857, s. 72 - 88.

²³ Hermenegild Jireček, Slovanské právo v Čechách a na Moravě : Díl II. Od poč. XI. do konce XIII. stol., Praha, 1864, s. 313 - 314.

²⁴ Tamtéž, s. 311.

²⁵ Tamtéž, s. 41 – 42.

²⁶ Tamtéž s. 292 – 293.

²⁷ Tamtéž, s. 312.

²⁸ Adolf ZYCHA, Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit, Prag, 1912.

²⁹ Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století, ČDV 7, 1920, s. 1 – 61, 112 – 155,; 8, 1921, s. 17 – 42, 65 – 91, 113 – 137, 177 – 202; 9, 1922, s. 1 – 24.

³⁰ Josef DOBIÁŠ, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí, I. Doba předhusitská, Pelhřimov 1927.

osídlení.³¹

Stejně tak významná byla práce J. V. Šimáka³², který se problematice emfyteuse věnoval jako věci související s hlavním tématem, osídlením, nicméně jeho práce vzbuzuje dodnes respekt, zvláště co se osídlení týče, když jeho metodické závěry o emfyteusi jsou již překonané. Tématu se nevyhnul ani Kamil Krofta ve své přehledné práci.³³

V poválečném období se obsáhle věnoval vývoji emfyteuse František Graus³⁴, prozkoumal dostupné prameny, jednotlivé emfyteutické³⁵ smlouvy, některé dosud neuveřejněné v edicích pramenů ve své práci i publikoval. Pokusil se o definici českého práva a jeho vymezení oproti právu německému, provedl rozbor právního rázu emfyteuse, přičemž se zabýval i jeho charakteristikou, jak je uvedena v bíměnské právní knize. Povšimnul si jeho vztahu k lánům polí a procesu přeměny naturální renty na peněžní. Rozčlenil emfyteutické smlouvy do čtyř typů (A, B, C, D), to je nově založené vesnice na emfyteutickém právu, obnovu vesnic zpustošených spolu s jejich převodem na emfyteutické právo, dále skupinu, kde příjemci emfyteutického práva jsou poddaní a poslední (D) skupinu, kde příjemcem emfyteuse jsou měšťané nebo feudálové. V příloze ke své práci publikoval Fr. Graus některé emfyteutické smlouvy, takže tato příloha má též pramennou hodnotu.³⁶

V nejnovější době se jedná především o práce Jaroslava Čechury³⁷, Josefa Žemličky³⁸ a Jana Klápštěho.³⁹ Tito autoři nahlízejí podle svého zaměření na komplexní hodnocení 12. a 13. století, jak z hlediska hospodářského nebo sídelně historického, poslední jmenovaný interpretuje archeologické poznatky ve světle historických pramenů.

Pro poznání emfyteuse na Čáslavsku jsou důležité jednak listiny pocházející z kanceláří velkých pozemkových vrchností v oblasti, a studie, které se jimi zabývají. Totiž vilémovského⁴⁰ a sedleckého⁴¹ kláštera, stejně tak jako lichtenburského dóminia. Majetkové domény těchto dvou

³¹ Josef DOBIÁŠ, Německé osídlení ostrůvku jihlavského, Časopis archivní školy 8, 1930, s. 1 – 92.

³² České dějiny I/5: Středověká kolonisace v zemích českých, Praha, 1938.

³³ Dějiny selského stavu, Praha, 1949.

³⁴ František GRAUS, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II., Praha, 1957, s. 114 - 158.

³⁵ Graus II., s. 502 – 505, příloha č. 6, kde autor shrnul jednotlivé příklady emfyteutických smluv z celých Čech.

³⁶ Tamtéž, příloha 35 (s. 553 - 554); 37 (s. 555); 39 (s. 557 – 559); 41 (561 – 562)

³⁷ Jaroslav ČECHURA, České země v letech 1378 – 1437, Praha, 2000.

³⁸ Josef ŽEMLIČKA, Počátky Čech královských (1198 – 1253), Praha, 2002.

³⁹ K ujímání a formám německého práva v českých zemích, Maginalia historice VI, Praha 2002, s. 7 – 38.

³⁹ Jan KLÁPŠTĚ, Proměna českých zemí ve středověku, Praha, 2005.

⁴⁰ Čeněk SAMEŠ, Klášter Vilémovský, Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze 41, Praha, 1933, s. 34 - 180.

Čeněk SAMEŠ, Klášter vilémovský, Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze 42, Praha, 1934, s. 22 - 163.

⁴¹ Kateřina CHARVÁTOVÁ, Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142 - 1420, svazek 1, Fundace 12. století, Praha, 1998, s. 103 -154.

klášterů byly svojí polohou v přímém kontaktu s doménou Lichtenburků, kteří ve stejné oblasti od poloviny třináctého století rozvíjeli své podnikatelské aktivity, jak o tom podrobně informuje přehledná a nejnovější kniha Jana Urbana.⁴²

VYMEZENÍ HISTORICKÉHO ČÁSLAVSKA

Historickými kraji v Čechách se zevrubně zabýval August Sedláček ve své dosud nepřekonané práci.⁴³ Historické Čáslavsko zahrnuje samozřejmě celou vlastní čáslavskou kotlinu, jejíž hranice oproti středověkému Chrudimsku vymezuje ze severovýchodu hřeben Železných hor *Montes ferrei*. Tento hřbet ostatně tvořil hranici již v mladším pravěku.⁴⁴ V písemných pramenech se toto označení objevuje poprvé ve Zbraslavské kronice, z kontextu je zjevné, že bylo ve 13. století běžně užíváno. V r. 1278 Heimann z Lichtenburka přepadnul průvod Záviše z Falkenštejna na cestě mimo Železné hory.⁴⁵ V r. 1310 ztratil sedlecký klášter v Železných horách 70 koní s četnými vozy, které poslal pro dřevo.⁴⁶ O půlstoletí později je použit tento název v listině z roku 1366, byť ve zkomolené podobě⁴⁷, kdy opat vilémovského kláštera žádá papeže o inkorporaci fary ve Valči na Moravě. Zajímavá je formulace o umístění kláštera na pusté místo, uvážíme – li, že se jedná o rok 1366.

Poprvé v písemných pramenech jako provincie ^{uvádě} v r. 1130, stejně tak zmínka o Čáslavsku ² ve zprávě kronikáře z roku 1137 o zázračném uzdravení ženy⁴⁸ v Běstvině. *Sedláček*

Dále pak v listině Vladislava II. z let 1146 – 1148 potvrzující listinu o darování Libického újezdu⁴⁹ s lesem ležícím mezi Čáslavským a Brněnským krajem, knížetem Soběslavem I. V listině datované do let 1204 – 1214 je uveden údělný kníže čáslavský Děpolt, kdy došlo k novému vyměření hranice mezi statky vilémovského kláštera a majetkem údělného knížete Děpolda III. (zemřel roku 1223), v místě zvaném Habr (Gabr), kde se nalézala zemská celnice

⁴² Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003.

⁴³ August SEDLÁČEK, O starém rozdělení Čech na kraje, Praha, 1921, s. 116 - 118.

⁴⁴ Konkrétně v době bronzové mezi knovízskou kulturou ve středních Čechách a slezskoplatěnickou v severovýchodních Čechách.

⁴⁵ Igitur cum magna multitudine dum citra **Montem Ferreum** iter arreptum iam peregaret, nobilis quidam Bohemie, **Heimannus de Lewchtenburg** nomine,...

FRB IV., s. 31.

⁴⁶ Uno autem die septuaginta equi cum curribus pluribus pro adducendis lignis ad **Montem Ferreum** missi sunt et amissi,...

FRB IV., s. 160.

⁴⁷ Monasterii in Wilemow...quod praedictum monasterium est situm in loco deserto, et inter quosdam montes **montefreos nuncupatos**...

CDM IX., s. 308, č. 409.

Sameš, 1934, s. 79.

⁴⁸ In partibus Caslav est quondam villa Beztwina vocata.

FRB II., s. 225.

⁴⁹ Circuitum de Lubac...circuitus ille datus a prenominato principe cum assignacione cirotece in silva que interiacet **Cazlawensem et Brinensem provinciam**,...

CDB II., s. 163 – 164, č. 158.

na stejnojmenné stezce. Byla o tom sepsána listina v níž kníže Děpolt III. (*Theobaldus III.*) daroval klášteru výtěžek jednu sedminu cla v tomto místě vybraného.⁵⁰

Hranice čáslavské provincie směrem k Moravě je v pramenech stanovena méně přesně, což je nepochybně způsobeno lesnatým charakterem českomoravského pomezí. Přesto již v polovině 13. století (1252) byla tato lesní hranice chápána přesně a určitě, v místech založení žďárského kláštera se hovoří o pomezí, kde se stýkají dvě země, totiž Morava úzká a široké Čechy.⁵¹

O VÝZNAMU TERMÍNU „IUS“

Tento termín se ve středověkých listinách objevuje často, aniž by ovšem znamenal to, co si pod tímto obratem lze představit v dnešním slova smyslu objektivního práva, tedy souboru právních norem, které jakožto normativní systém usměřují chování jednotlivých subjektů. Pouze církve jako univerzální dědic římskoprávních tradic rozuměla pod tímto slovem zřetelné a především písemně zafixované právní normy, používané především v kanonickém právu.

Důležitým právem bylo právo patronátní, *ius patronatus*, na jehož použití je vidět mnohovrstevný význam tohoto termínu *ius* ve středověku. Znamenal nejenom subjektivní oprávnění k příjmům z kostela či kaple, ale také nejrůznější povinnosti. Nejobvyklejším způsobem nabytí patronátního práva byla fundace, která představovala poskytnutí všech hmotných prostředků potřebných pro chod kostela nebo benefícia, včetně zajištění přiměřené výživy pro beneficiáta. Patronát v sobě zahrnoval více různých práv, v nichž přední místo zaujímal právo prezentační (*podaci*), tj. právo navrhopat, čili prezentovat na uprázdňení beneficum určitého duchovního. V popředí zájmu samozřejmě bylo možnost čerpat církevní dávky z filiálního kostela, o čemž svědčí soudní spory mezi jednotlivými církevními vrchnostmi.

V roce 1256 došlo k rozhodnutí ve sporu mezi poddaným vilémovského kláštera, farářem Hendrykem z Dlouhé Vsi a Benediktem, plebanem v (dnes Havlíčkově) Brodě o kostely v Dlouhé Vsi a Prostřední Hoře.⁵² Podstata sporu spočívala v tom, že oba kostely byly založeny v obvodu

⁵⁰ Theobaldus III., dux Časlavensis, Chrudimensis et Vratislavensis...quartam septimam in theloneo quod Gabr nuncupatur...

CDB II., tomus II, 1912, s. 107.

Dobner VI., s. 381, č. 1.

⁵¹ Iste locus placet inter aquas Zasam quoque Polnam, in metis ipsis, ubi conveniunt sibi terre, arta Moravia, lata Bohemia... Cron. Sar., s. 178.

⁵² Bruno, Olomucensis episcopus iudex a sede apostolica delegatus, decidit litem de ecclesiis in Longa Villa et Medio Monte. „Quod cum super ecclesiis de Longa Villa et Medii Montis, quas frater Benedictus ordinis fratrum domus Theutonicorum, plebanus in Brod, dicebat ad se pertinere eo, quod in limitibus parrochie de Brod essent fundate, Henricum rectorem dictarum ecclesiarum coram nobis auctoritate apostolica traxisset in causam, dictus rector coram nobis comparens dominum suum, a quo dictas ecclesias se dicebat habere, videlicet dominum abbatem ordinis sancti Benedicti in Willamow in iudicio nominavit. Cui rectori terminum cum dederimus, ut domino suo innotesceret, certo dierum spacio a nobis ipsi domino assignato, ut dominus ipse veniens vel ydoneum dirigens responsalem fratris B.

brodské farnosti, což narazilo na odpor, jehož příčina byla v církevních dávkách vybíraných v rámci této farnosti.⁵³ Církevní instituce, v tomto případě řád Německých rytířů, si žárlivě střežily svá beneficia v rámci farnosti, v nichž byly zmíněné kostely, patřící stejně jako vesnice, vilémovskému klášteru. Tento klášter byl odsouzen k finanční pokutě, bez ohledu na argumentaci Hendrykovu, že oba kostely drží z vůle opata vilémovského, který velmi pravděpodobně představoval též fundátora obou kostelů.

S patronátním právem úzce souvisela takzvaná inkorporace, tedy přičlenění far, péče o něž přinášela duchovní instituci nemalý užitek v podobě nadbytečných příjmů inkorporovaných far a desátky. Následující příklad inkorporace far vilémovského kláštera ukazuje, jaký praktický význam toto právo mělo.

12. ledna 1366 požádal opat Andreas I. papeže Urbana V.⁵⁴ o inkorporování fary ve Valči (na Moravě). Svoji žádost odůvodňoval tím, že klášter leží mezi Železnými horami v oblasti kde není bezpečno a klášter má pohostinskou povinnost vůči poutníkům, kteří tudy procházejí. Těmto svým povinnostem by nemohl dostát, pokud by neměl statky ve velké vzdálenosti od kláštera. V této vesnici má klášter patronátní právo a musí ustanovovat kněze světské. Správa statků by mohla být nejlépe opatřena, kdyby tam mohli setrvávat dva laičtí bratři, což je však proti ustanovením řehole. Opat proto žádá papeže, aby kostel ve Valči mohl být inkorporován, aby tak zmizely kanonické překážky pro pobyt bratří na tomto místě. Papež Urban V. požádal arcibiskupa pražského, Jana Očko z Vlašimi, aby celou věc přezkoumal a podal o ní dobrozdání.⁵⁵

V roce 1383 arcibiskup pražský ovšem znovu podával dobrozdání k papeži ve věci valečské fary⁵⁶ a zároveň ve věci fary u kostela Panny Marie ve Vilémově mimo zdi kláštera, jež byla

---

plebani intentionem susciperet memorati. Ad quem siquidem terminum cum dictus... abbas nec per se nec procuratorem curaret venire diucius expectatus, recepto iuramento calumnie a predicto fratre B. plebano de Brod, quod non maliciose seu per calumpniam petat dictas ecclesias, prefatum fratrem B. sententialiter in possessionem prenominatarum ecclesiarum decreuimus esse mittendum, allegacione omni absentis super principali servata“. Datorum in Cremesir a.d. 1256, 20. Octobris.

CDB V, 1974, s. 164 – 165, č. 90.

RBM IV., 1892, Annorum 1333 - 1346, addenda et corrigenda. Anni 1256 - 1260, s. 719, č. 1795.

⁵³ Zajímavé je také určité vymezení, i když jen orientační brodské farnosti, neboť Dlouhá Ves (Longi Villa) se nalézá asi 6 km jihozápadně od historického jádra (Havlíčkov) Brodu, stejně jako oblast, kde se nalézala dnes zaniklá Prostřední Hora.

Josef Žemlička, Počátky Čech královských, Praha, 2002, s. 451 - 452.

⁵⁴ Urbanus episcopus...pro Abbatis et conventus Monasterii in Wilemow...quod praedictum monasterium est situm in loco deserto, et inter quosdam montes montefreos nuncupatos...

CDM IX., s. 308, č. 409.

Sameš, 1934, s. 79.

⁵⁵ Dobner IV., s. 365, č. 272.

Sameš, 1934, s. 80.

⁵⁶ Archiepiscopo Pragensi mandatur, quatenus sedi apostolicae post diligentem informationem referat, utrum sit expediens, ut parrochialis ecclesia in Valč Olomucensis dioc. uniatur monasterio in Vilémov ordinis sancti Benedicti Pragensis dioc., cuius abbas et conventus dictae ecclesiae patroni existunt, et super eius iure patronatus in palatio

obsazována mnichy opatem ustanovenými, ale v té době měla již třikrát za sebou správce kněze světské.⁵⁷

Žádost o inkorporaci fary byla vyřízena kladně až roku 1395, kdy klášter žádal společně o inkorporaci nejenom valečské fary, ale také far v Uherčicích (na Moravě), Litobratřicích (na Moravě) a v Libici (nad Doubravou). Toho roku dal papež Bonifác IX. zmíněné čtyři fary klášteru i s právem, aby zde byli za faráře ustanovováni opatem řeholníci kláštera, čímž však nejsou zbaveni povinností dávek a platů vůči svému biskupovi.⁵⁸

Ovšem zanedlouho byla Valečská inkorporace zrušena, neboť již roku 1403 zrušil Bonifác IX. spolu s jinými a dosadil zde ihned Jana Petra z Křižanova.⁵⁹

Papež Innocent VII. stanovil v listině z roku 1404,⁶⁰ že patronátní právo ve Valči má opat vilémovský, ale obsazení fary je vyhrazeno papeži. Dosazuje tam Bernarda Mikuláše ze Lhoty, mnicha kláštera vilémovského, jemuž klade za podmínku znalost latiny a latinského zpěvu. V této záležitosti bylo znovu rozhodováno následující rok⁶¹ potvrzením patronátního práva klášteru.

Řízení ve věci patronátního práva pokračovalo v roce 1421, kdy 29. srpna⁶² žádal opat a konvent Apoštolský stolec o potvrzení patronátního práva ve Vilémově a ve Valči a znovu v téže věci 3. října 1421⁶³, kdy je tato záležitost zmiňována naposledy. Z péče, kterou věnoval celé záležitosti vilémovský klášter a Apoštolský stolec je vidět, že se jednalo o bohaté fary, jejichž

---

apostolico diutius contra quosdam saeculares litigaverunt et tandem victoriam reportaverunt. „Exhibita nobis Romae ap. S. Petrum II. idus Januarii pont. n. a. III“. Romae, 1382, Januarii 12.

MV V., pars I., 1903, s. 59, č. 71.

⁵⁷ Archiepiscopo Pragensi mandatur, quatenus sedi apostolicae referat, utrum sit expediens, ut **parrochialis ecclesia s. Mariae in Vilémov infra saepta monasterii** in Vilémov ord. s. Benedicti Pragensis dioc. sita, quae per monachos dicti monasterii ab eiusdem monasterii abbate et conventu loci ordinario praesentatos regi consueverat, et in qua ultimo successive tres saeculares clerici illegitime rectores instituti sunt, praefato monasterio in Vilémov uniatur. „Exhibita nobis Romae ap. S. Petrum II. idus Januarii pont. n. a. IV.“ Romae, 1382, Januarii 12.

MV V., 1903, pars I., č. 72, s. 59.

⁵⁸ Dobner IV., s. 385 – 386.

⁵⁹ MV V., 1903, Pars II., č. 102, s. 1228.

⁶⁰ Dobner IV, s. 397 – 399, č. 344.

Sameš, 1934, s. 80, poznámka 44.

⁶¹ Abbati monasterii Břevnoviensis prope Pragam mandatur, ut Bernardo Nicolai de Lhota, monacho monasterii in Vilémov, parochialem ecclesiam in Valeč Olomucensis dioecesis conferat. Romae, 1405 Maii 22.

...Bonifacius papa VIII., predecessor noster, quondam Johanni Petri de Crisanow, rectori parrochialis ecclesie in Walcz Olomucensis dioecesis, de dicta ecclesia, quam praefatus predecessor monasterio bb. Petri et Pauli apostolorum in Wylemeow...annexuerat et incorporaverat et que de iure patronatus ipsius monasterii...

AS I., s. 83, č. 126. Acta Innocentii VII.

Dobner IV., s. 397, č. 344.

⁶² Abbas et conventus monasterii s. Petri in Vilémov (Wilemow) supplicant, ut parochiales ecclesiae s. Mariae in Vilémov intra muros monasterii et in Valeč Pragensis et Olomucensis dioecesis, quae de iure patronatus dicti monasterii existunt, eidem monasterio incorporentur. Romae, 1421, Augusti 29.

MV VII., 2001, s. 332, č. 793.

⁶³ Abbas et conventus monasterii s. Petri in Vilémov supplicant, ut litterae apostolicae super eorum supplicatione conficiendae ad ambas parochiales ecclesias, scilicet s. Mariae in Vilémov intra muros monasterii et in Valeč Pragensis et Olomucensis dioecesis, se referant. Romae, 1421, Octobris 3.

MV VII., 2001, s. 340, č. 813.

výtěžek ve formě církevních poplatků nebyl zanedbatelný.

Běžně chápané ve středověku pojetí slova *ius* se blížilo dnešnímu termínu subjektivní právo, tedy zda určitému konkrétnímu subjektu určité konkrétní právo náleží, tedy zda je mu dovoleno se určitým způsobem chovat. To obvykle znamenalo možnost brát z něčeho užitek, obvykle ve formě finančních či naturálních dávek nebo přímo vlastnictví něčeho či držbu. Na rozdíl od objektivního práva, vyjádřeného termínem *lex*.

Jako příklad může posloužit právo rybolovu, pastvy a dříví, které potvrzuje Mikuláš Puchník na listině z roku 1388.⁶⁴

Právním institutem, který formálně zajišťoval dalekosáhlé změny, ke kterým došlo ve 13. století, je takzvané německé právo.

O NĚMECKÉM PRAVU

pronikání německého práva do střední Evropy začalo nepochybně v raném středověku. Tehdy totiž lze pozorovat v západoevropském prostředí, to je dnešní Nizozemí, Francie a západní část dnešního Německa ekonomický rozvoj, ať již spočívající ve zlepšeném systému obdělávání půdy, či rozvoji hospodářských poměrů obecně. Následovalo přelidnění, které vyvolalo potřebu další obdělávané půdy. V důsledku toho již v 10 – 11. století lze pozorovat průnik a přesuny obyvatelstva směrem na východ, do míst dnešní střední Evropy.

Právo, které si tyto obyvatelé přinášeli s sebou, spíše právní zvyklosti, obyčeje, či ještě přesněji povědomí o právu, ostatně důkladný rozbor termínu „*ius*“ je v literatuře postrádán, nebylo jednotné, mísily se v něm prvky trestního i civilního práva. Z důležitých zdrojů to bylo holandské právo, kde osadníci byli zvyklí kultivovat mokřiny, ať již bažiny či rašeliniště, a francké právo, jehož nositelé, osadníci měli zkušenosti s kultivací, *melioratio* zalesněných podhorských území, v Čechách typicky území lesnatých újezdů, kde se jednalo o typické kolonizační oblasti.

Na území českého státu se mluví již o jednotném německém právu, protože osadníci stěhující se na Východ nejdříve osídlovali dnešní Bavorsko, Sasko a zejména Slezsko. Ve Slezsku se do té doby různé proudy přinášející právo holandské, saské a francké spojily. Teprve odsud pronikalo na území Čech právo, které s sebou tyto kolonisté přinášeli, již označované jako německé, *ius Theutonicum*.

Na tyto transfery bylo a je nahlíženo různě, představovaly vděčné téma pro nacionálně orientované historiky meziválečného období, v odrazu termínu „*Drang nach Osten*“ či středověká kolonizace, ostatně tento termín německá poválečná literatura pro „koloniální“ příděch opustila a zvolila neutrálnější termín „*deutsch ostsiedlung*“, naše historiografie s ním nadále pracuje,

⁶⁴ Archiv koruny České, Katalog listin z let 1378 – 1437; sepsal Dr. Antonín Haas, Praha, 1947, s. 41 – 42.

2 / 11 se autu
rygl

konečně dobře postihuje faktickou situaci, ostatně latinský termín *coloni* značící nové přicházející osadníky tvoří základ termínu kolonizace. Představy imperiálního významu již vzaly naštěstí za své. Tak či onak je evidentní, že západoevropské prostředí, ze kterého tyto obyvatelé přicházeli bylo lidnatější, nemohlo uživit tolik obyvatel, kteří odcházeli za půdou do střední Evropy, tedy na území dnešního Saska, Bavorska, Slezska, Čech, Moravy, Polska, Slovenska a západní Ukrajiny. Směrem přes Panonskou nížinu pronikli až na území dnešního Rumunska.

Etnicita přicházejících osadníků řekněme „nějakých Němců“ ve smyslu zprávy z roku 1121 o založení hradu Přimdy⁶⁵, tak jak se zachovala v Kosmově kronice, představovala a dosud představuje obtížnou otázku zkoumání. Je samozřejmé, že ne každá vesnice či město vysazené emfyteuticky nutně muselo být osazeno německým obyvatelstvem. Právní režim se obtížně dokazuje i v případě nově vznikajících horních měst stojících na místě původních, předlokačních osad, i když vznikly přlivem nových osadníků, německých horníků.

V písemných pramenech se pochopitelně mihnou zpočátku jednotlivci cizího původu při knížecím dvoře. Pod pražským hradem to byli židé a kupci ze všech národů nejbohatší⁶⁶, zmínění výslovně již v Kosmově kronice (roku 1091). Odrazem personality práva je známé soběslavovo privilegium⁶⁷ pro pražské Němce, kteří jsou jmenováni jako *Theutonici*, rozdílní od Čechů, *a Boemis nacione diversis*. Nepřekvapí, že jsou v těchto raných zprávách zmiňováni Němci, stejně jako Židé, pro sousedství Čech s Bavorskem a Saskem. Soběslavovo privilegium ostatně odkazuje na starší období, kdy již kníže Vratislav povolil Němcům žít *secundum legem et iusticiam Theutonicum*.⁶⁸

lex me ius

Tito původně *hospites*, hosté, řídicí se právem Němců, *ius Teutonicorum*, byli představováni kupci, urozenými bojovníky nebo členy kléru, byli postupně nahrazováni jinými „hosty“, jejichž prototypem byl kolonista, zemědělec, který mýtil lesy, vysoušel mokřiny a měnil je na úrodnou půdu. Zásady práva, které s sebou přinášeli, spočívaly v osobní svobodě, dědičném užívání gruntu při zachování vlastnických práv vrchnosti, v odvádění dohodnutých vlastnických

⁶⁵ Eodem anno (1121) quidam ex Teutonicis infra terminos Boemorum in silva ad quam itur per villam Bela, in praerupta rupe aedificant castrum...

Bertold Bretholz, Die Chronik des Cosmas von Prag, Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, tomus II., Berlin 1923, s. 132.

FRB II., s. 181.

⁶⁶ ...quam in suburbio Pragensi... ibi Judaei auro et argento plenissimi, ibi ex omni gente negotiatores ditissimi, ibi monetarii opulentissimi, ibi forum...

Bertold Bretholz, Die Chronik des Cosmas von Prag, Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, tomus II., Berlin 1923, s. 187.

FRB II., s. 127.

⁶⁷ Ego Sobieslaus, dux Boemorum... in suburbio Pragensi ... Theutonici sunt a Boemis nacione diversi....

CDB I., s. 256, č. 290.

⁶⁸ Concedo itaque eisdem Theutonicis vinere secundum legem et iusticiam Theutonicorum, quam habuerunt a tempore avi mei regis Wratyslai.

CDB I., s. 256, č. 290.

úroků jako dávek a nižší soudní autonomii. Příjemci tohoto práva se těšili lepšímu postavení než ostatní rolníci. Tak se měnilo právo Němců, *ius Teutonicorum* na právo německé, *ius teutonicum*.

Noví obyvatelé, kteří s sebou přinášeli toto právo kolonistů pronikali na území českého státu jednak od severozápadu, přes Krušné Hory, jednak od jihu, směrem na jižní Moravu, přes území Vitorazska, kde osídlení inicioval klášter ve Zwettlu (Světlá). Nepřekvapí, že z těchto míst máme nejstarší výslovné zmínky o nově pronikajícím právu. Z území Čáslavské provincie (kraje) takové rané zmínky nejsou k dispozici, objevují se až v průběhu 13. století, a to již v jasně definované formě a vyspělé podobě, nikoliv v náznacích. To bylo patrně způsobeno přílivem nového obyvatelstva ze Saska, Bavorska, ale i Porýní.

Do Čáslavské provincie dorazili noví obyvatelé (často horníci) v masovém měřítku nejdříve do oblasti dnešní Jihlavy, o něco málo později do oblasti německobrodského rudného revíru (někdy před polovinou 13. století) a nakonec se závěrem 13. století do oblasti nově vznikající Kutné Hory. Každém případě v roce 1252 jsou doloženi v místě zakládaného žďárského kláštera⁶⁹, kterou můžeme, podobně jako Humpolecko, kde rozvíjel kolonizační činnost želivský klášter a vyšehradská kapitula, pokládat za nejméně přístupnou část pomezího lesa.

Právo nových kolonistů, přicházejících do českých zemí ze severu, ze Saska a Slezska ukazuje mimořádně významný pramen, *Sachsenspiegel*. Nepřekvapí, že vzniknul na území Saska, v oblasti, kam směřoval migrační proud osadníků již v 11. a 12. století. Jeho autor shrnul dosud ústně předávané právní zvyklosti. To samo o sobě představovalo mimořádný počin, který z dnešního hlediska ještě násobí obrazový doprovod. Zobrazuje totiž, v jakých podmínkách žili a pracovali oni přicházející *colonii sive possessores* či *cultores agrorum* ve střední Evropě. Stopy jejich činnosti jsou v krajině patrné dodnes a pokud mluvíme o střední Evropě, tak do jisté míry jednotné rysy jí vtiskla právě jejich činnost ve středověku.

LHOTNÍ ZŘÍZENÍ

Lhotní zřízení, spočívající v odkladu placení dávek nových osadníků, tedy lhůtě, než začnou nově kultivovaná pole dávat znatelnější úrodu, se odrazily v názvech vesnic ve střední Evropě. Starší literatura v nich spatřovala právní nástroj mnohem starší než německá kolonizace, což pregnantně vyjádřil Václav Novotný.⁷⁰ Ponechme stranou sídelně historický význam vesnic se jménem Lhota, není sporu o tom, že toto slovo ve svém staročeském významu opravdu znamená lhůtu, termín odkladu dávkové povinnosti osadníků u nově zakládaných vsí, stejně jako nejstarší, i když sporný doklad místního jména *Igotici*, ze zakládací listiny třebičského kláštera (1101 – 1104).⁷¹

⁶⁹ Teutonici veniunt accurunt atque Moravi montani multi... Cron. Sar., s. 178, 180.

⁷⁰ České dějiny I.4, Praha 1937, s. 494 – 496.

⁷¹ Jan KLÁPŠTĚ, Proměna českých zemí ve středověku, Praha, 2005, s. 248.

Ve známé a často citované listině biskupa Daniela II. o vymezení farního obvodu v Rynárci na Pelhřimovsku z roku 1203, jsou uvedeny dva termíny, důležité pro poznání průniku německého práva do sledované oblasti Čáslavska. Za prvé je to doklad lánů (německé *lehen*, tedy lán, ale i léno), kdy k zajištění rynáreckého farního kostela jsou dány dva lány, *dos vero predictae ecclesie hec est: duo lanei*.⁷² K tomu jsou v listině uvedeny dvě dnes zaniklé Lhoty, a sice Dlouhá a Okrouhlá.⁷³ Kromě toho, že tato listina dokládá průnik osídlení na Pelhřimovsko, tedy do centrálních částí Českomoravské vysočiny, tak použití termínu *laneos* ukazuje na přebírání právních zvyklostí z oblasti německého práva.

Vedle toho existence Lhot v téže listině byla vykládána jako svébytný prvek slovanského obyvatelstva, na německém právu nezávislý. Jan Klápště si povšimnul toho, že již v průběhu 12. století, kdy v Čechách probíhala takzvaná vnitřní kolonizace, jsou doloženy v západním prostředí jakési výsady svobodných let⁷⁴, tedy odkladu placení dávek, než pole začnou dávat úrodu. Patrně správně tedy vyvozuje, že právní význam slova lhota, v tehdejšímu slova smyslu byl převzat jako logický a užitečný nástroj při novém zakládání vesnic již ve 12. století.

Osídlovací vlnu nově zakládaných, „románských“ vesnic směřující z úrodného Čáslavska směrem na Vysočinu, máme doloženu z údolí řeky Doubravy, ovšem pro úplnou absenci listinných pramenů se nelze vyjádřit k jejich právnímu režimu a k převodu na německé právo.

PRÁVNÍ CHARAKTER EMFYTEUSE

její kořeny lze spatřovat v římském právu, kdy byli podobně usazení na zemědělské půdě *coloni* a znamenalo to uživatele zemědělské půdy v širším slova smyslu. Nejednalo se tedy o *dominium directum*, nýbrž *dominium utile*. V době předhusitské definuje brněnská kniha městského práva (*Schöffebuch*), která se emfyteutickým právem zabývá ve dvou paragrafech. Tato kniha představuje ranou recepci římského práva ve středověku.⁷⁵ Tohoto jejího významu si v moderní době povšimnul Miroslav Boháček, který římskoprávní prvky v brněnské knize analyzoval a tak uvedl do literatury a tím i do širšího povědomí.⁷⁶

V paragrafu 282⁷⁷ je uvedeno, že emfyteuse je smlouva zvláštního druhu, odlišná

⁷² ...ecclesiam in villa, que vocatur Rynarcz... Dos vero predictae ecclesiae hec est duo lanei. CDB II., s. 32, č. 33.

⁷³ Hec autem sunt ville ad eiusdem ecclesiae parrochiam pertinentes cum suis iuribus et sua ibi iura spiritualia recipientes... Rynarcz... Dluha Lhota... Ocruhla Lhota... CDB II., s. 32, č. 33.

⁷⁴ Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha, 2005, s. 250.

⁷⁵ Flodr. I., s. 84 – 86.

Miroslav FLODR, *Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359 – 1389)*, Brno, 2006, s. 65 – 66.

⁷⁶ Miroslav BOHÁČEK, *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*, Praha, 1924.

⁷⁷ De iure venditionis, quod vulgariter dicitur purchrecht. Emphiteosis propriam habet naturam contractus, neque ad locationem neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam.

od smlouvy kupní, ale i od smlouvy nájemní. Emfyteutická smlouva se řídí podle dohodnutých podmínek. Emfyteuticky se dříve vysazovala horší půda, aby byla zlepšena činností osadníků. Není-li ve smlouvě stanoveno jinak, pak platí o náhradě škody, že poškození celého majetku nese pozemková vrchnost jako majitel a pán. Za poškození části majetku odpovídá emfyteuta. Podle brněnské právní knihy ztratí emfyteuta svoje nároky, pokud neplatí po 3 roky úroky a případný prodej půdy musí nejdříve oznámit své pozemkové vrchnosti.

V paragrafu 283⁷⁸ definuje Kniha písaře Jana rozdíl mezi emfyteutickou lokací a nájmem a dále mezi emfytuzí a prodejem. Od nájemní se emfyteutická smlouva liší tím, že u emfyteuse se dávají obilniny a úroky, u nájemní smlouvy pouze úroky.⁷⁹ Za druhé, emfyteuta drží půdu na základě přirozeného práva jako uživatel půdy, což nájemce nikoliv.⁸⁰ Za třetí emfyteuta má *dominium utile*, což nájemce nemá.⁸¹ Za čtvrté, zatímco emfyteutická smlouva se může týkat pouze nemovitostí, tak nájemní smlouva též i movitostí.⁸² Za páté, zatímco nájemní smlouva je institucí civilního (městského práva), tak emfyteutická smlouva je smlouvou přirozenoprávní.⁸³ Za šesté, musí být nájemní smlouva sepsána, zatímco jiné smlouvy nikoliv.⁸⁴

Dále je emfyteuse odlišná od prodeje.⁸⁵ Při emfyteusi je věc převáděná pod úrokem, při prodeji svobodně.⁸⁶ Při emfyteusi dochází k převodu *dominium utile*, tedy emfyteuta nabývá pouze *dominium utile*, zatímco při prodeji dochází k převodu *dominium directum*.⁸⁷ Na závěr tohoto paragrafu je ustanovení, že emfyteuse je institucí dědičnou, pokud emfyteuta řádně platí stanovené

Flodr I., s. 237, § 282.

Graus II., s. 129, pozn. 95.

⁷⁸ *Differencia inter emphiteosim, locacionem et conduccionem*

Flodr I., s. 237, § 283.

Graus II., s. 130, pozn. 99.

⁷⁹ *Emphiteosis differt a locacione primo, quia hic et in pecunia et eciam in specie prestaturo pensio, sed in locacione tantum in pecunia; secundo...*

Flodr I., s. 237, § 283 a.

Graus II., s. 130, pozn. 99.

⁸⁰ *...secundo, quia iste possidet naturaliter sicut fructuarius, sed conductor non...*

Flodr I., s. 237, § 283.

Graus II., s. 130, pozn. 99.

⁸¹ *...tercio quia emphiteota habet dominium utile, sed conductor non...*

Tamtéž.

⁸² *...quarto, quia contractus emphiteoticus fit in immobilibus tantum, sed ille eciam in mobilibus...*

Tamtéž.

⁸³ *...quinto, quia conductio est contractus iuris civilis, sed emphiteosis iuris naturalis...*

Tamtéž.

⁸⁴ *...sexto, quia conduccio fit in scriptura, sed alter contractus non...*

Tamtéž.

⁸⁵ *Emphiteosis differt a vendicione...*

Flodr I., s. 237, § 283 b.

Graus II., s. 130, pozn. 96.

⁸⁶ *...quia hic prestaturo pensio, sed in vendicione res libere transit...*

Flodr I., s. 237, § 283 a.

Graus II., s. 130, pozn. 99.

⁸⁷ *...item, ab hac receditur, sed ab empto non; item hic utile transit dominium, ibi directum per tradicionem.*

Tamtéž.

poplatky.⁸⁸

Stejně tak uvádí dědičnost emfyteuse vyšehradské ustanovení o emfyteusi z r. 1411⁸⁹ v odstavci VIII.⁹⁰ Zde jsou rovněž v úvodu určeny základní znaky emfyteuse.⁹¹

Jeden z pojmových znaků emfyteuse, byl zákupný peníz (*arrha, anleit, podací*), definován je již v orněnské právní knize, *pecunia*.⁹² Často se objevuje jako termín ve středověkých listinách synonymicky je uveden ve smlouvě z roku 1361.⁹³ V této emfyteutické smlouvě pronajímá pražský měšťan Henst Menhart dvě vesnice, Zvole a Ohrobce, bratrům Mikuláši a Heinslinovi ze Zlatník.

Lze tedy shrnout, že charakteristickými prvky emfyteuse jsou dědičnost držby půdy, právo prodat drženou půdu, obvykle po souhlasu vrchnosti a *dominium utile* emfyteuty na půdu. *Dominium directum* náleželo pozemkové vrchnosti.

Pouze církve, jako univerzální dědic tradice římského práva, vtělené do Kodexu kanonického práva, od počátku trvala na písemné formě smluv, což v případě velkých feudálů nastalo až v průběhu 13. století, proto nepřekvapí, že nejčasnější doklady německého práva a v mladším období emfyteuse lze nalézt v diplomatářích církevních institucí.

V době pronikání německého práva lze pozorovat i jiné dochované smluvní typy, které existovaly ve stejném období jako emfyteutické smlouvy (kterých se ve vyhraněné formě dochovalo mnohem méně) a z jejichž obsahu lze dovozovat nástup německého práva, přesněji řečeno změnu právních zvyklostí projevujících se mimo jiné ve větší míře používáním písemných smluv. Vhodným příkladem jsou dvě kupní smlouvy týkající se téhož místa, které od sebe dělí 69 let.

První z nich byla sepsána v červenci roku 1281⁹⁴, představuje vůbec první písemnou zmínku

⁸⁸ *Emphiteosis fit, quando predia perpetuo quibusdam fruenda traduntur; quamdiu pensio sive redditus pro hiis domino prestetur, neque ipsi conductor neque heredi eius cuive conductor vel heres eius ea predia vendiderit aut donaverit aut dotis nomine dederit vel alio modo alienaverit auferre liceat.* Flodr I., s. 237, (283) c.

Graus II., s. 130, pozn. 96.

⁸⁹ *Regulae generales de emphyteusi ex actis capitularibus domini Andreae descriptae.*

Graus II., s. 557 – 559, příloha č. 39.

⁹⁰ *Quantquam autem fundi in emphyteusim dati, haereditarie dentur ita, ut posterii uti et collaterales de iure in haereditates vocati, etiam ab intestato sine impedimento interveniente, incapaces de iure non extiterint.*

Graus II., s. 558, příloha č. 39.

⁹¹ *Postaequam fundus in emphyteusim datus, emphyteuta in usum solum concedatur et proprietas ex natura rei directo domino reservetur, hinc quotiescunque talis non in meritorum remunerationem, sed mere emptori confertur.*

Graus II., s. 557, příloha č. 39.

⁹² *...quia hic et in pecunia et etiam in specie prestatur pensio, sed in locacione tantum in pecunia;...*

Flodr I., s. 237, § 283a.

Graus II., s. 130, pozn. 96.

⁹³ *Arra – podací – anleyt*

Graus II., s. 133.

Listy kláštera zbraslavského, sebral a k vydání upravil Ferdinand Tadra, *Historický archiv* č. 23, Praha, 1904. s. 116, č. 161.

⁹⁴ v červenci 1281: *Henricus, Zmilo et Reimundus filii, ... duas villas nostras que vocantur Hermanitz et Malojowitz prope monasterium Wilhelmove... cum omnibus pertinenciis... cum silva dicta Kozojed, et utroque littore fluminis prohibiti, nomine Dubrawitz...*

RBM II., s. 539, č. 1245.

o převáděných vesnicích, bohužel nelze dovodit, kdo a kdy předmětné vesnice založil. Obvyklá právní forma „se všemi příslušenstvími,“ listina také obsahuje výslovný právní termín „kobyliho pole,“⁹⁵ tento je v Čechách doložen od jedenáctého století a představuje starobylý právní termín z oblasti zvykového práva.⁹⁶ Snad jeho užití v této listině lze považovat za jistý doklad starobylosti osídlení v oblasti s pravděpodobným počátkem ve dvanáctém století, přičemž nevylučují i století předcházející.⁹⁷ Dokládá také existenci rybníků a mlýnů v oblasti, což je samo o sobě považováno za doklad pokročilých hospodářských změn, které nastaly ve sledované oblasti, podmíněné nástupem a všeobecným rozšířením emfiteuse.

1)
Kobyli
pole

Předmětem této kupní smlouvy je poměrně rozsáhlá oblast kolem dvou sousedících vesnic, jakousi přirozenou „osou“ tohoto území je řeka Doubrava, ve smlouvě výslovně uvedená se dvěma břehy skrytými, zapovězenými, což lze považovat za právo říčního rybolovu v určitém úseku řeky. Podobně nelze pominout název lesa tvořícího příslušenství Heřmanic, jeho podoba evokuje možnost existence zaniklé vesnice jménem Kozojedy, představa to není nová, přes intenzivní terénní průzkum v této oblasti se mně ji dosud nepodařilo lokalizovat, pokud skutečně byla. V každém případě tato smluva umožňuje nahlédnout do poměrů v r. 1281, porovnání tehdejší a dnešní situace přímo v terénu přináší nové poznatky o středověkém osídlení.

Druhou listinou z roku 1350, prodávají bratři Ješek z Mrchojed a Modliboch z Heřmanic klášteru ve Vilémově hospodářský dvůr.⁹⁸ Dále listina obsahuje⁹⁹, ač psána latinsky dvě česká

Dobner VI., s. 386 – 387, č. 9.

⁹⁵ ...cum piscationibus, molendinis, virgultis, pratis, pascuis, agris cultis et incultis, cum jure et libertate campi jumentorum, quod vulgo kobyle pole dicitur, et omnibus libertatibus atque juribus villarum earundem hereditarie perpetue possidendas.

RBM II, s. 539, č. 1245.

Dobner VI., s. 386 – 387, č. 9.

⁹⁶ Václav VANĚČEK, České „kobyli pole“ jako právní instituce, Praha, 1959.

⁹⁷ Tam, kde se pod širým nebem chovaly plemenné klisny, mohl jejich vlastník po jistou roční dobu užívat k průhonu koní také pozemky sousedů.

Josef ŽEMLIČKA, Počátky Čech královských (1198 – 1253), Praha, 2002, s. 349.

⁹⁸ 1350 iul. 25. Heřmanice

Fratres Jesco de Mrchojedy (Mrchogyed) et Modliboch de Heřmanice (Herzmanicz) unam curiam in Heřmanice, eis a monasterio in Vilémov (Wylemowensi) ad vitae eorum tempera traditam, vendunt.

Bratři Ješek z Mrchojed a Modliboch z Heřmanic prodávají klášteru vilémovskému dvůr v Heřmanicích, tak jak jim odjakživa náležel.

RBM V., f. 3, s. 466, č. 901.

Jesco de Mrchogyed, et Modliboch de Herzmanicz fatentur se vendidisse unam Curiam in Herzmanicz Christiano pro X. sexagenis grossorum Pragensium quod bonum Herzmanicz a Monasterio Willemoviensi ad amborum dies vitae fuit traditum dd. Herzmanicz in die Sancti Jacobi Anno 1350.

Dobner VI, s. 407, č.29.

⁹⁹ ...cum agris ad ipsam pertinentibus atque medietate rubetarum, que vulgariter „strany“ nuncupatur, sub agris Modlibochonis a strata Wylcanowensi usque ad decursum aque, qui decursus vulgariter „strucha“ vocatur, cum omni jure et libertate ad ipsam curiam spectantibus viro discr. et. hon.

...s poli k uvedenému dvorci příslušejícími a prostředním lesem (lesopolem) zvaným „strany,“ pod Modlibochovými poli sahajícími od „cesty Vlkánovské“ přes protékající vodu, jejíž průběh se nazývá „strouha“ se všemi právy a svobodami k popsánému dvorci náležejícími.

RBM V., f. 3, s. 466, č. 901.

dobová toponyma „strucha“ a „strany“, která vymezují pole tvořící příslušenství prodáváného dvora.

Dalším příkladem jsou dvě směnné smlouvy. V roce 1282 vyměnil opat vilémovského kláštera Jaroslav s biskupem Tobiášem z Bechyně část vsi Sulice za dvůr v Markovicích s patronátním právem k tamnímu kostelu svatého Jiří.¹⁰⁰

Směnná smlouva z roku 1307 mezi opatem Jaroslavem (s celým konventem vilémovského kláštera) a Smilem z Lichtenburka, která se týkala vesnic v této oblasti, přičemž za ni klášter dostal vesnice v okolí Smrdova. Tato smlouva je hodná větší pozornosti, protože je v ní doložena existence většiny vesnic vůbec poprvé, dále dvou dnes zaniklých vesnic, jejichž poloha není známa ani přibližně a konečně také proto, že je vhodné se pokusit posoudit výhodnost této směny pro ekonomiku kláštera, neboť za deset vesnic dostal klášter jenom šest, přičemž skupina vesnic severně od Štoků se nalézala v bohatém stříbronosném území, jejichž exploatace byla v této době již za svým zenitem, nicméně kolem Mittelberku se těžilo ještě v patnáctém století.

Bez zajímavosti není ani odchylné znění této smlouvy v edicích pramenů, Dobner¹⁰¹ uvádí na rozdíl od Regest¹⁰² některé další podrobnosti, které v Regestech nejsou uvedeny, potvrzení pražského biskupa uvedené směnné smlouvy již uvádějí Regesta¹⁰³ i Dobner¹⁰⁴

Zástavní smlouva z roku 1318 představuje první známý doklad o dlužích vilémovského kláštera, jistě není náhodou, že byla sepsána nedlouho po období nestability před nástupem

¹⁰⁰ Permutatio villarum Marcowichi et Sulicz facta inter Episcopum Pragensem Thobiam, et Jaroslaum Abbatem Willemoviensem, et eius Conventum, dd. Praga, 22. Octobris anno 1282.

RBM II., 1882, s. 553.

Dobner VI, s. 387 – 388, č. 10.

Sameš, 1934, s. 23.

¹⁰¹ Nos Remundus de Leuchtenburg... videlicet Zmur dow Castro, et civitate cum foro libero in ipsa, feria secunda existente, & de villis Zwoschi, Watscow, Schepanow, Lubnie, Bossichzin, ad predicta castrum & civitatem pertinentibus, cum omnibus ipsorum attinenciis, silvis, rubetis, pratis, molendinis, piscationibus, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, agris, cultis, & incultis existentibus, planis, libero jumentorum campo, cum iure patronatus ecclesiae hereditario domini, & omnibus libertatibus, & utilitatibus... bonis ipsius ecclesiae infra notatis, videlicet Mithelberch, Hondorf, Sighartsdorff, Langendorff, Scheiblisdorff, Chochansdorff, Rechzicz, Dietricillhota, Zawidowici, & Radhoztowici, cum omnibus ipsorum attinenciis, silvis, rubetis, pratis, molendinis, piscationibus, piscinis, aquis, aquarumque decursibus, agris cultis, incultis, montibus, planis, cum iure Patronatus ecclesie, hereditario domini, & cum omnibus libertatibus, & utilitatibus... Dobner VI., s. 392 - 393, č. 16

¹⁰² Remundus de Leuchtenburch facit commutationem cum abbate Wilhelmoviensi de quibusdam bonis. ...de bonis - infra scriptis, videlicet Zmur dow Castro, et civitate cum foro libero in ipsa feria secunda existente, et de villis Zwoschi, Watscow, Schepanow, Lubne, Bossichzin, ad predicta castrum et civitatem pertinentibus cum omnibus ipsorum attinenciis, - cum iure patronatus ecclesie, commutationem ...cum d. Jarozlao abbate, totoque conventu ecclesiae Willemoviensis, et bonis ipsius ecclesie infra notatis, videlicet Mithelberch, Hondorf, Sighartsdorff, Langendorff, Scheiblisdorff, Chochansdorff, Rechzicz, Dietricillhota, Zawidowici et Radhoztowici cum omnibus ipsorum attinenciis, silvis, rubetis, cum iure patronatus ecclesie hereditario, dominio, et cum omnibus et libertatibus et utilitatibus, ... 1307, 16 Oct. in Broda.

RBM II, s. 929, č. 2152.

¹⁰³ FRB II., 1882, s. 932, č. 2160.

¹⁰⁴ Ratificatio Joannis Episcopi Pragensis facta super permutatione quorundam pagorum inter monasterium Willemoviense et Nobilem de Luchtemburg dd. Praga XII. Kalendas Januarii Anno 1307.

Dobner VI., s. 393 - 394, č. 17.

Lucemburků. V této listině opat Jaroslav vysvětluje, proč je klášter v takové špatné situaci, a to pro škody jemu způsobené.¹⁰⁵ Listina obsahuje několik charakteristických prvků, především nejmenuje ony mocné tyrany, jejichž ruce zničily klášterní vesnice¹⁰⁶, dává do zástavy vesnici Lipničku s dvorem, vymezeným kusem řeky Sázavy, mlýnem a veškerým příslušenstvím, přičemž po smrti příjemců zástavy, kteří z ní mohli doživotně čerpat užítky, případně zpět klášteru.

PURKRECHT

Jiří Kejř¹⁰⁷ ve svém rozboru nejstarší dochované kutnohorské městské knihy *Liber hereditatum antiquus* uvádí příklady častých zápisů o povinnosti vlastníků platit obci pravidelný úrok. V této podobě představuje vyspělou podobu ustanovení německého práva, které je takto označeno poprvé v listině z r. 1279¹⁰⁸, ale zde se jedná o pozemkovou rentu, vázající na nemovitostech jako tzv. purkrecht. Liší se od podoby a významu, kterou měl tzv. purkrecht ve druhé polovině 13. století, kdy představoval emfyteutickou smlouvu o dědičné držbě pozemků a placení dávek z těchto pozemků. Zatímco purkrecht v období těsně předhusitském znamenal povinnost vlastníka (nikoliv držitele) nemovitosti platit obci nějaký úrok. S emfyteutickým právem měl společné to, že se tento úrok platil stejně jako ve 13. století na sv. Jiří a sv. Havla. Tato formální shoda nejspíše dokládá vývojový posun významu purkrechtu oproti stavu ve 13. století.

¹⁰⁵ Jarozaus abbas, Wenceslaus prior, Paulus praepositus...Marquardo dicto Nigro et uxori eius Domazlauaue ad dies vitae eorum villam Lypniczkam pro annuo censu conferunt. ...villas monasteriorum manus potencium et tyrranorum seuissima crudelitas in tantum inuaserit et deuastauerit, quod non solum rebus priuati, uerum eciam homines fame mortui, et qui uiui superfuerunt, quadam inhumanitate et velud canes rabidi et ipsos discerpentes et comedentes mutuo propter panis defectum turpi deficientes morte orbatas et desertas hereditates nobis reliquerunt, quarum fructu priuati et usu paupertate maxima detenti pluribus et magnis obligati debitis in statu miserabili sumus constituti,...

tocius nostri capituli villam nostram Lypniczkam et curiam ibidem ad unum aratrum totaliter desertam ...pro quadraginta V sexagenis grossorum denariorum... ad ipsam villam et curiam pertinentibus, videlicet agris cultis et incultis, pratis, siluis.

Addimus insuper eisdem integritatem fluuii Sazaue, que est inter molendinum Myrskowicz et dotem ecclesiae Swelicensis, et totam siluam que iacet super litus fluuii predicti ad tempora vite ipsorum et nullius alterius libere possidendam, tenendam et utifruendam.

...villa et curia, fluuio Sazaua et molendino post mortem ipsorum duorum nobis et monasterio nostro integraliter remanebunt.

RBM III., s. 187 - 188, č. 456.

¹⁰⁶ A jejich krutost tak dalece, že všechno zničili tak, že lidé, zbaveni věci potřebných, hladem umřeli, a ti co přežili, nemaje ani potřebný chléb, jakousi nelidskostí jati, že jako psi zuřivě sami sebe požírali, a klášteru ponechali jen pusté vesnice.

Sameš, 1934, s. 27.

Solař, 1868, s. 409.

¹⁰⁷ Jiří KEJŘ, Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958, s. 147 - 148.

¹⁰⁸ iure theutonico, quod purchrecht dicitur,...

RBM II., 1882, s. 500, č. 1167.

Litera Emphyteutica Purchrecht dicta... die 6. Martii Anno 1279.

Dobner VI., s. 384.

Hospodářské a soudní imunity pro jednotlivé církevní instituce se objevují na našem území již v průběhu 11. století. Čeští panovníci jimi uvolňovali jednotlivé kláštery a kapituly z nároků světské moci. Tento proces souvisel s proměnou středověkých Čech, kdy postupným procesem přeměny hradskeho úřednictva ve šlechtickou pozemkovou vrchnost, docházelo k oslabování druhdy jednotného knížecího majetku. Panovník tak posiloval svoje ekonomické zájmy, protože majetek církevních institucí považoval za svůj regál.¹⁰⁹ Jeho ochranou tak zajišťoval i svůj majetek, jehož zdaněním měl garantovanou část příjmů. Vztahu mezi imunitou a německým právem se věnovala především polská literatura,¹¹⁰ která považuje exempční čili imunitní listiny za rané doklady nastupujícího německého práva.

Ale i v našich poměrech lze najít přímé i nepřímé znaky toho, že v udělování hospodářských i soudních imunit lze nalézt rané prvky německého práva, jehož příjemcem ovšem nejsou jednotliví lokátoři, tento termín zcela chybí, ale velké pozemkové vrchnosti, typicky klášterní velkostatek, který v průběhu 13. století procházel procesem scelování a koncentrace jednotlivých majetků, kteří teprve následně postupují výhody nového práva konkrétním osobám.

Mezi nejstarší imunitní listinu se vztahem k nově zaváděnému právu lze považovat v roce 1226 udělené privilegium krále Přemysla Otakara I. doksanským premonstrátkám.¹¹¹ Tato listina, kromě odkazu na „německé právo“ - *iure theutonico*, obsahuje také hospodářské a soudní imunity.

Na Čáslavsku je nejstarší imunita udělená vilémovskému klášteru. Mezi doloženou imunitou v Doksanech a ve Vilémově leží časový odstup zhruba půl století, což je samozřejmě zcela orientační hodnota.

Jejich role ve vývoji státu je zřejmá po roce 1222, po „velkém“ privilegiu Přemysla Otakara I. pro církev. Zatímco premonstrátky v Doksanech obdržely hospodářskou a soudní imunitu již v roce 1226, tak pro vilémovský klášter byla vydána „až“ v roce 1253 Přemyslem Otakarem II. Jedná se ovšem o „zpoždění“ silně relativní, doksanské privilegium s dokladem „německého práva“ patří k nejstarším v Čechách, proto se časový odstup vilémovského kláštera nejeví nijak dramatický. Spíše jde o to, jak ovlivnila určitá geografická „odlehlost“ kláštera na okraji Čech zavádění nových metod hospodaření a majetkové správy. Zdá se, že jen zcela nepatrně, pokud vůbec, starší představy o určité „primitivnosti“ této oblasti na okraji Čáslavské kotliny („někde

¹⁰⁹ Václav VANĚČEK, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě II., Praha, 1937.

¹¹⁰ Teodor TYC, Początki kolonizacji wiejskiej na prawie niemieckim w Wielkopolsce (1200 – 1333), Poznań, 1924.

¹¹¹ Josef ŽEMLIČKA, Počátky Čech královských (1198 – 1253), Praha, 2002, s. 218 - 219.

daleko, v pustém lese“) v souvislosti s velkými vzdálenostmi do městských a dříve hradeckých center, bude nutné revidovat.

Navíc uvedené „opozdění“ v oblasti imunit svědčí pro individuální iniciativu jednotlivých řeholních domů, v tomto případě tedy dokládá jistou „liknavost“ vedení vilémovského kláštera, které nebylo schopné vyvinout iniciativu k získání těchto výsad.

Čtrnáctého listopadu 1253 vydal Přemysl Otakar II. listinu o osvobození vilémovského kláštera od různých břemen zemských.¹¹² Toto privilegium obsahovalo mimo jiné ustanovení, že žádný světský pán se nesmí bez klášterního dovolení **usadit se na jeho pozemcích**, ani nutit kohokoliv na statcích klášterních či dokonce sám konvent, aby jej živil, osobně nebo jeho družinu, ani zabírat klášteru pastviny pro svoje koně. Dále se dávají klášteru všechny pokuty, které byly dosud placeny za zlé skutky na území kláštera spáchané, za zabití či zranění kteréhokoliv člověka, králi či jeho úředníkům. Zloděj, který byl na statcích klášterních chycen, mohl být potrestán soudní mocí kláštera i na hrdle, bez ohledu na to, jaké vrchnosti podléhal. Pro poměr benefičiární šlechty k církevnímu majetku je příznačné výslovné podotknutí, že dosavadní příjemci pokut, na území kláštera vybíraných, nemají se mstít za zkrácení těchto svých příjmů ozbrojenými vpády a pleněním klášterního zboží, chtějí - li se vyvarovat králova hněvu.

Na závěr osvobozuje Přemysl Otakar II. klášter i všechny jeho poddané od tíživých zemských robot, od přeseky a nářezu, které při hojných cestách panovníkových s četným průvodem vyžadovaly velkého nákladu od postižených osob a institucí.

Nářez spočíval ve vykrmeném dobytku hovězím, vepřovém a skopovém, který byl odváděn pro potřeby panovníckého dvora k jeho výživě. Přeseka spočívala v povinnosti mýcení lesů anebo kácení stromů k zatarasení stezek v době války.

Dále od právních povinností, svodu, železa, vody, kyje a meče, což poslední souvisí s udělením vyšších soudních pravomocí klášteru.¹¹³ Svod spočíval ve svedení ze sebe nářčení z krádeže, totiž tak, že každý kdo měl u sebe věc označenou za kradenou prokazoval od koho ji nabyl, a ten od předchozího, až se přišlo na konečného majitele, který nemohl prokázat, od koho ukradenou věc nabyl a proto byl považován za zloděje. Železo, voda, kyj a meč byly takzvané

¹¹² Přemysl Otakar II., dominus regni Bohemiae, dux Austriae et Stiriae monarchioque Moravice, monasterium in Vilémov et omnes subditos eius ab omnibus exactionibus liberat. Pragae 1253 nov. 14.

CDB V, 1974, s. 30 – 32, č. 2.

RBM II., 1882, s. 1 – 2, č. 2.

Privilegium ac Exemptio Premislai Regis pro Monasterio Wilhelmscelle, eius bonis ac possessionibus dd. Pragae 18. Calendas Decembris Anno 1253. Zvod, Narok, Preseka, Scheleso, Woda, Metsch, Kyg, Narez.

Dobner VI., s. 382, č. 3.

Sameš, 1933, s. 178 – 179.

¹¹³ Proces, který probíhal od počátku 13. století, dříve docházelo k udělování hospodářských imunit, později také soudních.

Více k tomu z hlediska právní historie Solaf, 1868, s. 408.

ordály, čili Boží soudy. Ordál žhavým železem spočíval v tom, že obviněný ze zločinu musel podržet dva prsty na rozžhavené radlici nebo po ní přejít, kdo to nedokázal ztratil svoji při. Ordál vodou spočíval v ponoření obviněného do vody, kdo se potopil, byl uznán za nevinného, kdo ne, prohrál. Kyji a meč spočívaly v ordálu soubojem, kdy spolu bojoval obviněný a příbuzný oběti zločinu, a sice poddaní holemi, kyji; a urození pomocí mečů. Kdo zvítězil, platilo, že jeho pře byla spravedlivá.¹¹⁴

Tato imunitní listina, která je velice výstižná, každý bod dobře ilustruje změny, k nimž docházelo v průběhu 13. století, a takto jsou potvrzeny pro tento klášter, který měl jádro svých statků na Čáslavsku a to tak, že jejich menší část na okraji Čáslavské kotliny, ve staré sídelní oblasti, větší část pak představovala kolonizační území. Znamená písemné potvrzení „konce starých časů“, a nástup pokročilého 13. století. V době vydávání exempce byly tyto změny nepochybně v plném běhu.

Ustanovení o tom, že se žádný světský šlechtic nesmí usadit na pozemcích kláštera znamená posílení kláštera jako pozemkové vrchnosti a nepřímou, i když zřetelně naznačuje možnost, že si tedy klášter sám jako pozemková vrchnost rozhodne, koho na svých pozemcích usadí, tedy lokuje.

Zmínka o pastvinách pro koně se zákazem jejich záboru okolními šlechtici se týká institutu kobyliho pole, jako pozemkové služebnosti, kdy v době od sv. Havla do sv. Jiří mohly plemenné klisny volně chodit po pozemcích sousedů nikoliv za pastvou, nýbrž za účelem volného pohybu stáda. Bylo věcí obyčejového práva, který pozemek byl panující, tedy s právem kobyliho pole. Tato část exempční listiny má svůj předobraz ve „velkém“ privilegii pro církve z r. 1222, kde je zákaz toho, aby velcí feudálové, *nobiles terrae*, dávali své koně (nemluví se přímo o plemenných klisnách) do církevních dvorů.¹¹⁵

Instituci kobyliho pole¹¹⁶ máme dobře doloženou v listině z r. 1281¹¹⁷, kdy klášter koupil od Lichtenburků sousedící vesnici mimo jiné s právem kobyliho pole, ale to není v této souvislosti to hlavní. Jde o to, že v roce 1253 na statech vilémovského kláštera nezbývalo místa nazbyt, jinak řečeno, že období ještě ve 12. století, kdy byla rozsáhlá neosídlená území vhodná ke kolonizaci, již

¹¹⁴ František PALACKÝ, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenův, I. 2, Od roku 1125 až do roku 1253, Praha, 1876, s. 275 - 328.

Dobner VI., s. 382.

¹¹⁵ Václav VANĚČEK, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě II., Praha, 1937, s. 118 a 122.

¹¹⁶ Václav VANĚČEK, České „kobyli pole“ jako právní instituce, Praha, 1959.

¹¹⁷ v červenci 1281: Henricus, Zmilo et Reimundus filii,...duas villas nostras que vocantur Hermanitz et Malojowitz prope monasterium Wilhelmove...cum omnibus pertinenciis...cum jure et libertate campi jumentorum, quod vulgo **kobile pole** dicitur, et omnibus libertatibus atque juribus villarum earundem hereditarie perpetue possidendas.

RBM II., s. 539, č. 1245.

Dobner VI., s. 386 - 387, č. 9.

bylo pryč. To znamenalo, že vlna osídlení, která tuto oblast zasáhla jistě již v první polovině 13. století, dosáhla svého optima a volné plochy již nebylo nazbyt, již byla využita k hospodářské činnosti, zemědělství, těžbě rud, pastva, rybníkářství a lesní hospodaření. Ruku v ruce s tím jistě bylo německé právo, přímo spojované s touto kolonizační vlnou.

Ostatně doklady, že vilémovský klášter vytvářel svůj „velkostatek“ scelováním jednotlivých majetků tak, aby vytvořily větší celky, jsou k dispozici od poslední čtvrtiny 13. století. V tom nijak nezaostával za jinými velkými ústavami.¹¹⁸ V době vydání exempce byl tento proces v plném proudu, spíše se blížil svému vyvrcholení. Ovšem počátkem čtrnáctého století, za vlády Jana Lucemburského přišla hospodářská krize, jejíž příčina tkvěla v celkové nevýnosnosti velkých pozemkových celků (proces scelování probíhal již ve století předcházejícím), a která postihla všechny české ústavy, nevyjímaje ani v té době bohatý Sedlec u Kutné Hory¹¹⁹.

Její kořeny spočívaly v tom, že na přelomu třináctého a čtrnáctého století byl z podstatné míry již ukončen proces přechodu klášterního zemědělského hospodaření na pevně stanovenou peněžní rentu, jejíž výše se dlouhodobě neměnila a která byla stanovena z výměry obdělávané půdy.¹²⁰ Devalvace měny, která probíhala od počátku čtrnáctého století snižovala výnosy z velkých hospodářských celků. Přestože klášter měl v té době ve vlastnictví rozsáhlé statky ve svém okolí, s přirozenými centry ve vlastním Vilémově a v Habrech, docházelo k postupným propadům příjmů z obdělávání půdy v podobě znehodnocení peněžní renty. Do tohoto trendu navíc zasáhlo postupné vyčerpávání ložisek stříbra na Českomoravské vysočině.

Toto vyčerpání ložisek stříbra na konci 13. století nepostihlo jenom vilémovský klášter, osudově zasáhlo také lichtenburské stříbrnosné dominium. Ekonomika kláštera, jak ukázala již Samešova¹²¹ studie, se potýkala v průběhu čtrnáctého století s mnoha potížemi, klášter zabředal do dluhů, ze kterých se marně snažil vymanit, mimo jiné dalšími půjčkami, které nebyl schopen splácet.

Soudní poplatky, které měly připadnout klášteru za zločiny spáchané na jeho území, lze považovat za doklad posilování kláštera jako pozemkové vrchnosti a s tím související pravomoci, stejně jako osvobození od zemských robot. Ostatně na soudní imunitu, uvážíme – li vybírání pokut za jednotlivé trestné činy, jsou považovány za jistý druh hospodářských imunit, které v exempčním

¹¹⁸ Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských (1198 – 1253)*, Praha, 2002, s. 420 – 425.

¹¹⁹ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142 - 1420*, svazek 1, *Fundace 12. století*, Praha, 1998, s. 139.

¹²⁰ Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1310 - 1378*, Praha, 1999, s. 138 – 139.

Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361 – 1419*, Praha, 1986, s. 547.

Jaroslav ČECHURA, *Klášterní velkostatek v předhusitských Čechách - základní tendence hospodářského vývoje a metodologická východiska dalšího studia*, *Archeologia historica* 10, Praha, 1985.

¹²¹ Čeněk SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, *Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze* 42, Praha, 1934, s. 22 - 163.

procesu byly udělovány dříve. Tehdejší soudnictví hradeckých úředníků (*beneficiarii*) mělo totiž fiskálně kořistnický charakter.¹²²

Nedlouho předtím vydal král Václav I exempční listinu pro sedlecký klášter, která je datována do období těsně před 4. listopadem 1253.¹²³ Touto imunitou byl sedlecký klášter vyňat ze soudní pravomoci královských úředníků, panovník si však vyhradil právo trestat těžké zločiny, pokud nebyly spáchány klášterními lidmi, ale došlo k nim na sedleckém panství. Vzápětí byla tato imunitní listina potvrzena další, obsahově velmi podobnou, kterou vydal Přemysl Otakar II dne 4. listopadu¹²⁴ v období války mezi ním a Václavem I. Obě tyto listiny jsou si obsahově velmi podobné.

Imunitní listina pro sedlecký klášter je na rozdíl od téže listiny vydané pro vilémovský klášter méně podrobná, obsahuje soudní imunity a z toho plynoucí hospodářské výhody totiž výtěžky ze soudních poplatků, její smysl je stejný, to je vymanit klášter z pravomoci beneficiární šlechty a tak posílit panovnický regál.

V roce 1273 došlo k udělení imunity pro žďárský klášter, kterou udělil dne 4. července Přemysl Otakar II na žádost jeho opata Vinricha. V této exempci daroval král klášternímu konventu veškeré pokuty v penězích, ke kterým by byli klášterní poddaní kdekoliv odsouzeni. Uvážíme – li, že dle kroniky Jindřicha Řezbáře máme doklady o existenci emfyteuse v samých počátcích toho cisterckého kláštera, pak je zřejmé, imunita kláštera udělená nesouvisí s nástupem emfyteuse. Dokladem nového právního režimu je například lokátor Ditwin, který se stal později rychtářem, přesun nedávno založeného trhového sídliště na jiné místo, dále o příchodu mnoho nových obyvatel, Němců, lidí z Moravy a horníků.¹²⁵ Dále o vykácení lesa v místech nově budovaného kláštera.

Klášter začal vznikat v roce 1252, krátce poté poté vysadili *forum*, prokazatelně emfyteuticky, až o dvacet let později obdrželi exempční listinu, která se v tomto případě týkala pouze vynětí kláštera z beneficiární soustavy. Nelze tedy v tomto případě hledat souvislost s nástupem emfyteuse a imunizováním církevní vrchnosti, oba tyto jevy existovaly současně.

OTÁZKA LÁNŮ JAKO DOKLADŮ NÁSTUPU NĚMECKÉHO PRÁVA A EMFYTEUSE

Se samotným zemědělstvím úzce souvisí důležitá otázka systému obdělávání zemědělské půdy, jak je zachycen v soudobých listinách dokumentujících nástup emfyteuse. Přesněji řečeno jak se

¹²² Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských (1198 – 1253)*, Praha, 2002, s. 207.

¹²³ Venceslaus I., rex Bohemiae, ...nec non in omni regno suo mandat, ne libertates ecclesiae in Sedlec indultas infringere attemptent. CDB IV., s. 245, č. 145.

¹²⁴ Přemysl Otakar II., rex Bohemiae, ...in omni regno suo mandat, ne libertates ecclesiae in Sedlec indultas infringere attemptent. CDB IV., s. 244, č. 146.

¹²⁵ Teutonici veniunt accurunt atque Moravi montani multi... Cron. Sar., s. 178, 180.

projevil nástup nových progresivnějších metod kultivace v souvislosti se změnou krajiny ve třináctém století.

S tím úzce souvisí otázka použití trojpolního systému v obdělávání polí. Ačkoliv se dříve předpokládal nástup toho systému již v první polovině dvanáctého století, tak Z. Smetánka prokázal¹²⁶, že s tímto nelze počítat ani ve staré sídelní oblasti Čech dříve než v pokročilé první polovině století následujícího.

Lány byly předmětem směny, příjmů a zdanění. Nepřekvapuje, že se v pramenech objevují v souvislosti se zaváděním německého práva, jako projev změn a modernizace evropského typu, které nastaly v průběhu 13. století a na jeho konci již byly ve sledované oblasti běžné.

Otázka zavedení tohoto systému na Čáslavsku je zajímavá i proto, že je možné podívat se na problém „odlehlosti, perifernosti“ oblasti a zamyslet se nad rychlostí, s jakou se tyto změny prosazovaly v této části Čech. Ještě použité termíny v listinách čtrnáctého století vykazují značnou nejednotnost, která zřejmě odráží neustálenou právní praxi, ve skutečnosti to ale znamená nejspíše označení toho samého.

Tak v listině z roku 1389¹²⁷ ve sporu, který rozhodl Mikuláš Puchník¹²⁸, licenciát dekretů mezi mezi rytířem čili vazalem Kunešem z Pavlova a Ctiborem, ledečským plebánem, šlo o pole ve třech lánech (*de agris trium laneorum*). Je to poprvé, kdy se objevuje v souvislosti s panstvím vilémovského kláštera termín „lán“, společně se širším označením *ager*. Listina dále upřesňuje, že jeden lán polí patří vilémovskému klášteru v souvislosti s termínem *aratura* čili popluží, které tvoří příslušenství lánu. Tento význam onoho popluží jako příslušenství vlastního lánu je obecně uznávaný výklad.¹²⁹

V listině z roku 1350 je zase použito obratu *cum agris ad ipsam pertinentibus* v listině

¹²⁶ Zdeněk SMETÁNKA, *Legenda o Ostojovi*, Praha, 2004, s. 68 – 77.

Zdeněk SMETÁNKA, *Campus iuxta suadow – k otázce obdělávání polí v raném středověku*, *Studia Mediaevalia Pragensia* II., 1991, s. 105 – 115.

¹²⁷ 1389 ian. 16. Pragae.

Nicolaus Puchnik, licentiatus in denretis, Prag. et Olom., ecclesiarum canonicus, curiae archiepiscopalis Prag. officialis, in lite inter Czliborium (alio loco Styborius), plebanum in ecclesiae in Ledech (Ledec), ex una et Cunasconem, clientem vel armigerum de Pawlow, parte ex allera occasione decimarum certarum orta et per procuratores Machutam (Martin) et magistrum Petrum (Sderasiensis) ad se deducta pronuntial, decernit atque declarat, ut dictus Cunasco plebani praetato de *agris trium laneorum*, quos prope Pawlow infra fines et limites dictae ecclesiae cum sumptibus et expensi suis propriis colit decima per spatium duorum annorum retentas dare nec non deinde annis singulis decima obligatas, vid septem linas siliginis et septem avenue, assignare teneatur.

Cunasco ad replicationem suam praete alia adicit: unus *laneus agrorum a predicta aratura* per dominum abbatem et conventum monasterii in Wylemow (Vilémov) duos quartales est alienatus et abstractus ac inter rusticos censuales monasterii divisus et distributus.

Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug.), *Fontes archivi capituli ecclesiae Wissegradensis*. Tomus II., edidit Vladimír Kořínek, Praha, 1968, s. 90, č. 196.

¹²⁸ K této výrazné postavě viz Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361 – 1419*, Praha, 1986, s. 734.

¹²⁹ Vratislav VANÍČEK, *VDZKČ, svazek III. (1250 – 1310)*, Praha, 2002, s. 317.

z roku 1348 ohledně hory Oheb se všemi příslušenstvími, tedy *cum pertinentiis*. K roku 1340¹³⁰ je doložen v majetku vilémovského kláštera „svobodný lán.“ Svobodný lán byl postačující k výživě lokátora nebo lenního rytíře.¹³¹

V roce 1307 ve směnné smlouvě je použito obratu *ad predicta castrum et civitatem pertinentibus cum omnibus ipsorum attinenciis*¹³², v pramenné edici Dobnerově¹³³ ještě výmluvněji *ad predicta castrum & civitatem pertinentibus, cum omnibus ipsorum attinenciis, silvis, rubetis, pratis, molendinis, piscationibus, pascuis, aquis, aquarum decursibus, agris, cultis, & incultis existentibus, planis*. Tyto formulace, kde se paušálně vypočítává všechno kromě orné půdy ve smyslu *agris* nebo *laneus*, případně *campus*, znamenají vypočtení příslušenství k „lánu“ a tak je tento nepřimo doložen k roku 1307. Stejně analyzuje na tomto příkladu V. Vaníček¹³⁴ tuto problematiku výskytu „lánu“ v písemných pramenech.

Stejná situace je v kupní smlouvě uzavřené v červenci 1281: *Henricus, Zmilo et Reimundus filii... duas villas nostras que vocantur Hermanitz et Malojowitz prope monasterium Wilhelmove... cum omnibus pertinentiis..... cum piscationibus, molendinis, virgultis, pratis, pascuis, agris cultis et incultis, cum jure et libertate campi jumentorum, quod vulgo kobile pole dicitur, et omnibus libertatibus atque juribus villarum earundem hereditarie perpetue possidendas. cum silva dicta Kozojed, et utroque littore fluminis prohibiti, nomine Dubrawitz...*¹³⁵ se takto vypočítávají jednotlivé položky převáděného majetku, nejspíše tento výčet v sobě skrývá již proběhlý převod zcizovaných vesnic na lány. Tyto vesnice převáděli ze svého vlastnictví Lichtenburkové, proto nepřekvapí výskyt termínu lán ještě dříve.

A sice údaj z roku 1258, kdy se v listině Jindřicha zvaný Pták (*magister monetae Heinrich, dicto Ptak*), kde se hovoří o lánech královských, lánech pana Smila a lánech měšťanů.¹³⁶

Ve třináctém století o těchto pojmech dochované písemné prameny nejsou příliš sdílné, spíše se dostáváme k meritu otázky, kdy tedy došlo v této oblasti ke změně systému obdělávání polí.

Muselo se tak stát nejpozději v době objevení se zákupního práva, které předpokládá plánovitě a racionálně uspořádanou pluzinu. Tento nový a „progresivní“ právní typ je doložen na Čáslavsku na panství vilémovského kláštera poprvé v roce 1279, a to již jako existující vyhraněný

¹³⁰ Carolus de Aurcicz fatetur sibi tres laneos liberos in Villa Aurcicz, a Petro Abbate Willemoviensi pro servitis, exhibendis ad dies tantum vitae sua concessos fuisse dd. Brunae III. Calend. Maii Anno 1340.

RBM IV., vol. 2, s. 306, č. 776.

¹³¹ Vratislav VANÍČEK, VDZKČ, svazek III. (1250 – 1310), Praha, 2002, s.316.

¹³² RBM II, s. 929, č. 2152.

¹³³ Dobner VI., s. 392 - 393, č. 16.

¹³⁴ Vratislav VANÍČEK, VDZKČ, svazek III. (1250 – 1310), Praha, 2002, s.316.

¹³⁵ RBM II., s. 539, č. 1245.

Dobner VI., s. 386 – 387, č. 9.

¹³⁶ laneis domini regis, domini Zmilonis et civium... CDB V/1, s. 267 – 268, č. 167.

Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 82.

právní typ, v listině zaznamenávající emfyteutickou smlouvu.¹³⁷

Z následujících let je na panství vilémovského kláštera doloženo několik dalších emfyteutických smluv, což dokládá běžné užívání emfyteutického práva v poslední čtvrtině 13. století. Je pravděpodobné, že takové smlouvy existovaly již dříve, minimálně po roce 1253, kdy je doložena exempční listina pro vilémovský klášter, ale dílem se nedochovaly, dílem nemusely být sepsány. V případě kláštera jakožto církevní pozemkové vrchnosti lze předpokládat spíše nedochování listiny.

Představa existence lánu jako dokladu průniku německého práva do sledované oblasti je zdánlivě potvrzená dokladem lánů z r. 1258, ale je třeba vzít v potaz vůbec první zmínku o lánu v listině biskupa Daniela II. o vymezení farního obvodu v Rynarci na Pelhřimovsku z roku 1203.¹³⁸ Je to doklad lánu (německé *lehen*, tedy lán, ale i léno), kdy k zajištění rynářského farního kostela jsou dány dva lány, *dos vero predictae ecclesie hec est: duo lanei*.

EMFYTEUTICKÉ SMLOUVY U VILÉMOVSKÉHO KLÁŠTERA

Sledování vývoje vilémovského kláštera ve středověku představuje vhodný listinný materiál pro nástup emfyteuse, protože tento klášter, založený v první polovině 12. století měl svůj majetek povětšinou na Čáslavsku, ale i na jižní Moravě. Rovněž tak se účastnil i horního podnikání v oblasti mezi Jihlavou a (Německým) Brodem.

Dne 6. března 1279 došlo k pronájmu klášterních statků, kdy opat Jaroslav rozdělil vesnice a dvorce, *curias* ve Vlačicích a v Bučicích na Čáslavsku nějakým ve smlouvě blížeji nespecifikovaným osadníkům a dává jim je právem německým.¹³⁹

Zatímco osadníci, kterým je pronajímán nejsou blíže určeni, tak je uveden důvod proč se tak děje, totiž obava opata Jaroslava a celého konventu kláštera z toho, že tyto statky nebudou schopni ubránit pro jejich vzdálenost od kláštera před nešlechtnými lidmi, kteří vtrhli do Čech. Emfyteutická smlouva popisuje převod těchto dvou vesnic na německé právo, o to zajímavější,

¹³⁷ *Litera Emphyteutica Purchrecht dicta super duabus villis ac curiis in Butschitz et Vulatschitz a Monasterio Willemoviensi aliis ad excolendum concessis dd. die 6. Martii Anno 1279.*
Dobner VI., s. 384.

¹³⁸ *..ecclesiam in villa, que vocatur Rynarcz... Dos vero predictae ecclesiae hec est duo lanei.*
CDB II., s. 32, č. 33.

¹³⁹ *Jaroslava abbas et conventus monasterii Wilhelmowiensis locant villas Butschitz et Vulatschitz iure theutonico. ...curias nostras ac villas sitas prope municipium Chaslaviense, que Butschitz et Vulatschitz apellantur..., de omni voluntate dedimus et concessimus colonias aliis excolendas, et pro certo censu pensionis annue iure theutonico, quod purchrecht dicitur, possidendas, sub pactis et conditionibus infrascriptis. Primo videlicet quod ipsarum terrarum coloni sive possessores terras ipsas aliunde non colant, nisi de curiis super eisdem terris collocatis, et tam in iudiciorum forma quam in laneorum mensura habebunt modum predicti municipii Chaslavensis.*

RBM II., 1882, s. 500, č. 1167.

Litera Emphyteutica Purchrecht dicta super duabus villis ac curiis in Butschitz et Vulatschitz a Monasterio Willemoviensi aliis ad excolendum concessis dd. die 6. Martii Anno 1279.
Dobner VI., s. 384.

že se jedná o převod již existujících vesnic ve staré sídelní oblasti. Ve smlouvě se sice výslovně nemluví o tom, že by byly tyto vesnice pusté, jak je tomu v jiných případech vesnic tohoto kláštera, v období po r. 1278, ale z toho, že jsou emfiteuticky vysazeny osadníky zvenčí, lze soudit, že mohly být poničené.

Tito *terrarum coloni sive possessores terras* o jejichž původu se ve smlouvě nic nepraví, měli platit vlastnický roční úrok. Měli se řídit čáslavským právem a tamtéž smlouva odkazuje „vzorový“ lán, *laneorum mensura... Chaslavensis*. Podobně jako je uveden chrudimský vzorový lán v zakládací listině města Hranic (na Moravě) uvedený slovy *lanei de mensura Chrudimensis* k roku 1276.¹⁴⁰ Osadníci měla platit roční vlastnický úrok, jak je obvyklé v emfiteutických smlouvách, zde jako *censu pensionis annue*.

Roku 1288 zastavil opat Jaroslav Jistislavovi, synu Bleha z Chlumu pustou ves Ružeň, aby ji za svého života znovu osadil svými lidmi a měl z ní užitek. Za to zaplatil jednorázově deset hřiven stříbra, po Jistislavově smrti se měla vesnice vrátit zpět i s osadníky a vším příslušenstvím zpět klášteru. K tomuto dodatku, v tehdejších smlouvách zástavních zcela běžnému se pojal ještě dodatek, že klášter si ponechává v majetku okolní lesy a veškeré výtěžky z nich plynoucí.¹⁴¹ Je velmi pravděpodobné, že vesnice, výslovně uváděná jako pustá, byla zničena také v nebo krátce po roce 1278 (v každém případě před rokem 1288, v době „zlých let“), v každém případě byla, na rozdíl od jiných lokalit¹⁴² zaniknuvších ve stejné době, zase obnovena.

Smlouvu, kterou uzavřel opat Jaroslav s Oldřichem a Smilem z Lichtemburka roku 1288, kdy klášter přenechává těmto dvěma světským pánům dvě vesnice Opočnici a Bolici (se vším příslušenstvím a užitky), v této listině výslovně jmenované a uváděné jako pusté (*villam desertam*), aby ji osadili osadníky, přičemž za to klášter nedostal nic, pouze jakýsi blíže nespecifikovaný formální slib přátelství a ochrany Lichtenburků,¹⁴³ považuje Sameš za počátek jakéhosi „útoku“

¹⁴⁰ Vratislav VANÍČEK, VDZKČ, svazek III. (1250 – 1310), Praha, 2002, s.316.

¹⁴¹ Abbas et monasterium Willemoviense locat Jistislao militi villam desertam cui Ruzen pro decem marcis argenti usu fructuario ad dies vite possidendam dd. 2. Aprilis Anno 1288.

RBM II., 1882, s. 620, č. 1440.

Dobner, VI, s. 389, č. 12.

Sameš, 1934, s. 24.

¹⁴² Zdeněk Pehal, Sídliště ze 13. století na katastru obce Frýdnava (okres Havlíčkův Brod), Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí, Havlíčkův Brod., 2001, s. 5 – 9.

Zdeněk PEHAL, Zaniklá středověká vesnice na katastru Stupárovic, okres Havlíčkův Brod, ZMHK, Hradec Králové, 2006, v tisku.

Zdeněk Pehal, Středověké osídlení kolem kostela svaté Markéty v Golčově Jeníkově (okres Havlíčkův Brod), Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí, Havlíčkův Brod., 2002, s. 20 – 33.

¹⁴³ Duas desolatas villas monasterii Wilhelmoviensis, quarum uni Opochnyce, alteri vero Bolicii nomen est, que site sunt trans flumen Albeam...Jaroslao abbate atque conventu monasterii cum omnibus pertinenciis et utilitatibus ipsarum, toto tempore...vel infeudare aut obligare. sed ipsas colonis bonis populabimus...

RBM II., 1882, s. 625, č. 1456.

Instrumentum Emphyteuticum, quo Jaroslao Abbas et Conventus monasterii Willemoviensis Smiloni et Ulrico fratribus de Luchtenburch villas Opochnyce et Bolicii ad dies vite possidendas tradit dd. XVI. Julii Anno 1288.

Lichtenburků na sousedící klášterní državy.¹⁴⁴ V této smlouvě bylo ovšem ustanoveno výslovně, že obě vesnice jsou pronajaty oběma Lichtenburkům pouze na dobu jejich života, kdy nesmí být nic z majetku zcizeno a po jejich smrti se vrací zpět klášteru. Stejně tak se Lichtenburkové zavázali, že budou chránit klášter, jeho statky a poddané.

Jedná se o emfiteutickou smlouvu uzavřenou mezi klášterem a Lichtenburky v roli lokátorů, kteří měli provést finančně náročné vysazení pustých vesnic novými osadníky a po stabilizaci poměrů brát užitek z nově vysazených vesnic, které zároveň převedly na německé právo, i když to ze smlouvy výslovně nevyplývá. Stejně tak lze předpokládat převod těchto vesnic na lánovou soustavu, minimálně jejich přeměření, pokud tyto vesnice již lány používaly.

Bojanovský újezd je poprvé doložen v majetku vilémovského kláštera (a vůbec) i s výčtem vesnic v něm se nalézajících vydané v roce 1329, kterou klášter předává zmíněný újezd Jindřichu z Lichtenburka. Protože tato listina konkrétně vymezuje tento újezd včetně výčtu tamních vesnic, je na místě se na ni podívat poněkud pečlivěji,¹⁴⁵ již proto, že je to jediná zmínka o existenci toho újezdu jako celku.

Opat a konvent kláštera ve Vilémově postoupili Bojanovský újezd zcela zpustlý s polnostmi obdělányými i neobdělányými, loukami, pastvinami, vodami, honbou, rybolovem, až tak daleko, jak hranice svrchu řečených osad sahají a to i s lesy Javorný, Moravec a Trávný, aby bylo další kolonizací (lokací) dosaženo většího užítku. Hovoří se o malých vesnicích s příslušenstvím, dále si klášter ponechává ve vlastnictví vesnici Křižanovice jako sídlo lesních hospodářů a rybářů, kteří provozují rybolov v řece Kamenici (Chrudimce).¹⁴⁶

Také si vyhrazuje právo na případný nález kovů, který by připadnul klášteru jako opravdovým vlastníkům. Uvedená zmínka o hranicích osad nepřímo dokládá povědomí o středověkých polních katastrofách, o nichž má současné historické bádání jen zcela mlhavou

---

Dobner, VI., s. 389 – 390, č. 13.

¹⁴⁴ SAMEŠ, 1934, s. 24.

¹⁴⁵ 1329, Praga Henricus de Luchtenburg districtum Boyanowiensem ab abbate et conuentu monasterii in Wylemow suscipit ad locandum et ad fructus uberiores reformandum. ...districtum Boyanowyensem ex toto desertum, a multis retroactis temporibus penitus incultum, suscepimus ad locandum et ad fructus uberiores reformandum.... předává, aby ho vysadil a reformoval výtěžnost, výnosnost, zvýšil výnosnost videlicet quod districtus memoratus cum omnibus villulis subscriptis videlicet Boyanow, Polanka, Prossyecz, Mazanczie, Crasny, Bradlo, Trauny, Trawonecz, Hodonyn, Mladonow, Hradyszczye, Lhotyczie, Lubkow, Lazy, Wyrzczyegov, Chlum, Kowarzow, Petyrcow, Slanyn, Wyscow, Systowyczye, Lutoborzyczye, Holyn, Horzowczye cum agris cultis et incultis...

RBM III., 1890, s. 594 – 595.

Dobner VI., s. 400 – 401, č. 21.

¹⁴⁶ Habebunt igitur predicti domini in ipso districtu unam villam Crzissanowycz nuncupatam, in qua serui eorum residebunt custodiende siluas et universa nemora nemorata atque suos piscatores artem piscatoriam exercentes in flumine Cammennyczie, in eo libere et secure eisdem dominis deseruendo.

RBM III., 1890, s. 594 – 595.

Dobner VI., s. 400 – 401, č. 21.

Sameš, 1934, s. 28 – 29.

představu.¹⁴⁷ Stejně tak jak jsou zde uvedeny jednotlivé vesnice, jeví se jako ohraničený geografický útvar kolem řeky Kamenice (Chrudimky).

Kláster si v listině vymínil vesnici Křížanovice, kde sídlili lesníci a rybáři rybařící v řece Kamenici (dnešní Chrudimce). Kromě toho si konvent vymínil podmínku o kovu, který by se snad v budoucnosti tam našel.¹⁴⁸ Na závěr je v listině uvedena formule o následcích nedodržení smlouvy ze strany klášteřa.¹⁴⁹

Použití termínu *ad locandum et ad fructus uberiores reformandum* jednoznačně dokládá emfyteutický charakter této smlouvy, předpokládá totiž znovuosídlení, v té době pustých vesnic celého újezdu společně s převodem na peněžní rentu. Výraz *locare*, tedy vysadit, umístit zde dokládá již vyspělou formu německého práva. Ve středověku znamenalo vysadit novou vesnici přivedenými osadníky nebo přivést takové osadníky do již existující, ale zpustlé vesnice, podle práva kolonistů.¹⁵⁰

Takové vysazení předpokládalo finančně náročnou akci, jejíž výsledek byl spojen s podnikatelským rizikem, pokud se zdařil, mohl přinášet zisky, ovšem po mnoha letech, návratnost investice byla dlouhá. Dosavadní majitel újezdu, vilémovský klášter, byl v té době zadlužený, tak se časově i finančně náročného úkolu měla ujmout nová vrchnost, Lichtenburkové.

Co se týče právního termínu „újezd“ jako sídelně – geografické jednotky, je nutné se vrátit do starého českého práva, kdy tento představoval souvislé území, jehož hranice se při směně (a to lze předpokládat též v roce 1329) objely nebo obešly a přitom se mohly znovu vytyčit hraniční mezníky. Objížďení hranic převáděného území obvykle skupinou šlechticů za účelem seznámení nabývajícím majitele s územím a osadníky na něm sedícími a vymezení hranic.

Takové zmínky o souvislých zalesněných územích lze nalézt ve sledované oblasti například v potvrzení papeže Honorio III. želivským premonstrátům z roku 1226¹⁵¹, jejich existence je považována za doklad klášterní kolonizace, přesněji řečeno její podnět, protože nikoliv množství vlastněné půdy, nýbrž množství dávek z jednotlivých vesnic rozhodovalo o výnosnosti území.

¹⁴⁷ Zdeněk SMETÁNKA, *Legenda o Ostojovi*, Praha, 2004, s. 100 – 102.

¹⁴⁸ *Item quod si metallum cuiuscunque generis in ipso districtu inventum fuerit, ad ipsos tamquam ad patronos veros dominos et heredes debito ordine pertinebit.*

RBM III., 1890, s. 594 – 595.

Dobner VI., s. 400 – 401, č. 21.

A kdyby jakýkoliv kov v onom kraji byl nalezen, jím samým jako pravým dědicům a patronům by náležel.

¹⁴⁹ Pokud bychom to, co zde bylo smlouveno buď částečně nebo úplně porušili, tak tímto konáním bychom tyto dohodnuté výsady ztratili, aniž bychom mohli cokoliv namítat.

¹⁵⁰ Richard KOEBNER, *Locatio, Zur begriffssprache und Geschichte der deutschen Kolonisation*, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* 63, 1929, s. 1 – 32.

¹⁵¹ Honorius III papa monasterium sanctae Mariae in Želivo tuendum suscipit omnesque eius possessiones et bona, quorum plurima nominatim recenset, iura atque privilegia confirmat.

...villas cum silvis usque ad terminos Moraviae..., ...Borek cum silvis usque ad flumen Giglauae...

CDB II., s. 275, č. 281.

Stejně tak je uveden v zakládací listině komendy v Drobovicích Slubický les.¹⁵²

Emfyteutická smlouva o pronájmu vodního mlýna na obilí z roku 1339, kdy je pronajímán za jednu hřivnu stříbra ročně, na Velikonoce kopu vajec, jednoho beránka a na Vánoce dvě vepřové kýty.¹⁵³ Jedná se o typickou emfyteutickou smlouvu, jak dokládá její označení emfyteutickým právem, řečeným purchrecht, uzavřenou mezi vilémovským klášterem jako pozemkovou vrchností na straně jedné a mlynářem Benediktem s manželkou na straně druhé.

Byla stanovena peněžní renta jednou ročně, k tomu třicet dva kop grošů splatných o sv. Jiří a třicet dva grošů o sv. Havlu ročního úroku. K peněžní rentě ještě jak bylo výše uvedeno v pevně stanovených termínech naturální dávky. Na závěr bylo stanoveno, že mlynář se bude podílet pevně stanovenou částkou, pokud bude vyhlášena mimořádná královská daň. Tímto způsobem přenášel klášter jakožto pozemková vrchnost zvyšující se daňovou zátěž na svoje nájemce.

Vůbec první mlýn (dokonce v plurálu, molendinis, pravděpodobně na řece Doubravě, kolem níž bylo převáděné území, ale i na potoce Doubravka) na obilí je uveden ve výčtu majetku v listině z roku 1281¹⁵⁴, je to jeden z nejstarších dokladů existence mlýna v oblasti a v majetku kláštera, dokumentuje všeobecné rozšíření mlýnů v Čechách ve třináctém století.¹⁵⁵ To samo o sobě nespíše, i když nepřímo svědčí pro všeobecné rozšíření emfyteuze na vilémovském klášterním velkostatku, protože zvýšená produkce obilí, způsobená pečlivějším obhospodařováním nově zavedených lánů v emfyteuticky vysazených vesnicích, si vynutila pokročilejší způsoby mletí obilí ve vodních mlýnech.¹⁵⁶

Další emfyteutická smlouva je z roku 1364 o dědičném pronájmu lázní ve Vilémově, uzavřená mezi¹⁵⁷ Mikolášem a Ješkem Jandáky a konventem vilémovského kláštera. Lázně byly

¹⁵² Joanne... de Polná, magistro et fratribus hospitalis sanctae Mariae Theutonicorum...confirmat...videlicet villam Drobovic et Pribizlauic et Zamplez et Vzose ac dimidiám partem ville de Winar cum onnibus pertinenciis earumden, dederit eciam eis silvam, que Zlubichki dicitur...CDB IV., s. 74 – 75, č. 13, RBM I., 504, č. 1064.

¹⁵³ *Litterae Emphyteuticae*, quibus abbas et Conventus Willemoviensis Benedicto molendinatori molendinum sub villa Mladocicz sub pensione annua tradunt. dd. VIII. Idus Augusti A. 1339.

...molendinum sub villa Mladocicz situm, cum rubetis, que pro molendino relicta sunt, & campis ad ipsorum de iure spectantibus, atque aliis iuribus suis, Benedicto molendinatori, & sue uxori Bene, Petroque privigno suo contulimus, assignavimus sub iure **emphyteutico**, quod **Purchrecht** dicitur... quod de predicto molendino sub **annua pensione** unam marcam gravem, triginta duos grossos in festo Sancti Georgii, & triginta duos in die Beati Gallii... Item in Die Natalis Domini pro honore duos bonos pullos, & in sexto Pasche sexaginta ova, & unum bonum agnellum anno quolibet solvere non omittant. Si vero **berna Regalis** edicta fuerit, tunc triginta tunc triginta duos grossos pro berna nobis persolvent... Testes ... sunt Michael do Morawan, Modliboch de Herzmanicz, Thomas de Gyenicow, Hodyslaus de Ronow...

RBM IV., vol. 2., s. 281 – 282, č. 722.

Dobner VI, s. 401 - 402, č. 22.

¹⁵⁴ ...cum piscationibus, molendinis, virgultis, pratis, pascuis, agris cultis et incultis,...

RBM II, s. 539, č. 1245.

Dobner VI., s. 386 – 387, č. 9.

¹⁵⁵ Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských (1198 – 1253)*, Praha, 2002, s. 316 - 318.

¹⁵⁶ Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha, 2005, s. 212.

¹⁵⁷ *Recognitio super venditione balnei in Willemow siti facta Nicolao et Jescone Jandak cum consensu Abbatis et*

pronajmuty *iure emphyteutico, quod vulgariter Purgrecht dicitus*¹⁵⁸ lazebníkům Tomáši a Václavu za stanovený poplatek šedesát kop grošů ročního poplatku.¹⁵⁹ splatných o sv. Jiří a sv. Havlu. Lázně příslušely k dědičné vilémovské rychtě¹⁶⁰, smlouva je prvním dokladem o již provedeném převodu klášterního městečka Vilémova na německé právo, který tedy proběhnul před r. 1364.

LICHTENBURKOVÉ A DOKLADY EMFYTEUZE

Nejstarší listiny, dokládající nástup německého práva, jsou z prostřední jižní Moravy a severozápadních Čech. To je z oblasti, ze které pocházeli Ronovci, kteří těsně před rokem 1251 přesunuli své aktivity na Čáslavsko, kde začali budovat stříbrnosné dominium. Protože jejich diplomatická kancelář vydala celou řadu pro poznání historie Čáslavska ^{dušně} listin, včetně emfyteutických smluv, je vhodné se zamyslet nad listinou Jindřicha ze Žitavy z roku 1248. Nelze totiž pochybovat o tom, že své kolonizační a podnikatelské aktivity na Čáslavsku rozvíjeli již na základě emfyteutického práva, s nímž prokazatelně přišli do styku v oblasti svého původu.

Ostatně na množství listin, vydaných lichtenburskou kanceláří je vidět také další podstatnou věc, totiž vzrůstající respekt vůči psanému slovu a vzniku vlastní diplomatické kanceláře. V předcházejícím období totiž šlechta nepřikládala na rozdíl od církve písemným smlouvám valného významu. Tento pasivní postoj šlechty k listině dokumentuje fakt, že v době Václava I. Je doloženo 19 listin, z nichž většina, vyjma čtyř, vznikla u příjemce, církevní instituce, která měla na jejím vydání pochopitelný zájem, některé dokonce bez vědomí vydavatele.¹⁶¹

Jedná se o emfyteutickou smlouvu datovanou dne 8. listopadu 1248 mezi Jindřichem ze Žitavy a litoměřickým měšťanem Hertvíkem o pronájem rychty v Lovosicích. Tato listina je považována za počátek rodové listinné tradice¹⁶², přestože teritoriálně nesouvisí s lichtenburským dominiem na Čáslavsku. Proto nelze pochybovat, že emfyteutické právo hrálo úlohu v aktivitách i dalších Ronovců na Čáslavsku. I když je skutečnost, že již za pouhé tři roky, v roce 1251 prodal

monasterii ibidem. dd. Willemow feria secunda post festum Corporis Christi A. 1364.

Dobner VI, s. 419, č. 38.

¹⁵⁸ ...ac discretis viris Thome et Wenceslao dicto Sach fratribus, balneatoribus heredibusque et successoribus ipsorum pro certo quantitate pecunie iure emphyteutico, quod vulgariter Purgrecht dicitus, vendidit..

Dobner VI, s. 420, č. 38.

¹⁵⁹ Sexagenam grossorum denariorum Pragensium annis singulis in terminis infra scriptis, videlicet in festo Beati Galli...quindecim grossos, et in festo Beati Georgii tantunden et sic deinceps quolibet sesto veri census nomine solvere et dare, et quatuor pauperes homines qualibet septimana balneare tenebuntur.

Dobner VI, s. 420, č. 38.

¹⁶⁰ Quod cum Nicolaus et Jesco dictus Jandak fratres germani, nati olim Bohunconis quondam Judicis nostri opidis in Wylemov jure hereditario... ad quos balneum in dicto nostro opido ratione dicti iudicii pertinebat,...

Dobner VI, s. 420, č. 38.

¹⁶¹ Jindřich ŠEBÁNEK – Saša DUŠKOVÁ, Listina v Českém státě doby Václava I. (u nižších feudálů a měst), Praha, 1963, s. 128.

¹⁶² Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 353.

Jindřichův syn Smil (z Lichtenburka) Lovosice za třicet hřiven stříbra klášteru v Altzelle.¹⁶³ Pouhé tři roky proto, že tato emfyteutická smlouva dokumentuje vůli smluvních stran změnit obraz Lovosic, jejich uspořádání, systém jejich pluziny a jinak uspořádat tuto krajinu. I to je jeden z důvodů, proč se této smlouvě věnuje každá práce zabývající se dějinami středověkého osídlení.¹⁶⁴

Tato pozornost je zasloužená, i když je její význam snižen okolností, že se nedochovala v originále, nýbrž v překladu do češtiny, pocházejícím ze 16. století. To snižuje možnosti jejího srovnávacího studia a výkladu, i když se o její pravosti vcelku nepochybuje, je ovšem otázka, nakolik je český překlad autentický.¹⁶⁵

V jejím úvodu, stejně jako u emfyteutické smlouvy o vysazení městečka Ronova z roku 1307, je uveden důvod jejího sepsání, totiž pomíjivost lidského jednání během času.¹⁶⁶ Dále je přesně specifikován právní režim smlouvy¹⁶⁷ a placení ročního poplatku. K tomu jeden svobodný lán, ze kterého nebude Hertvík ani jeho potomci platit žádný poplatek.¹⁶⁸ Dále je důležitá zmínka o tom, že vesnice je převáděna na německé právo, totiž o změně uspořádání lánů podle sousední vesnice jménem Prosmyky.¹⁶⁹ To představovalo pro lokátora Hertvíka nesnadný úkol, o čemž svědčí výše odměny ujednané ve smlouvě.¹⁷⁰ Ve smlouvě měl Hertvík (a jeho potomci) jako rychtář dědičně zaručenu třetinu soudních poplatků, když jako sudí vykonával soudní pravomoc.¹⁷¹

Ostatně překlad této listiny do češtiny, svědčí o jejím významu pro samotnou vesnici, podobně jako bylo přeložena emfyteutická smlouva o vysazení Ronova, ještě kolem roku 1400 do češtiny,¹⁷² tak, jak se dochovala v potvrzení králem Václavem IV ze dne 25. března 1397.¹⁷³

Ve smlouvě jsou také ustanovení o rybářích a množství lososů ulovených, které budou každý rok odevzdávat vrchnosti, o platbách lidí bez půdy. Následuje věta o jedné krčmě ve vsi,

¹⁶³ CDB IV, fasciculus 1, s. 385 – 386, č. 220.

¹⁶⁴ Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských (1198 – 1253)*, Praha, 2002, s. 431.

Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha, 2005, s. 242 – 243.

¹⁶⁵ Jan URBAN, *Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha, 2003, s. 394, pozn. č. 23.

¹⁶⁶ ...kterak užitečné a chvalné obecnému požitku opatření listovní vydání, kteréžto skutky litské, ačkoliv pomínutím času pomíjejí, ale však jich velmi znamenitě počatých nedopustí k škodě zapomenouti. CDB IV, fasciculus 1, s. 245, č. 147.

¹⁶⁷ ...ves jmenem Lovosice právem dědičným a jeho dědicom potom, když rodu přirozený našemu nebo nám obecnů daň platiti bude...z každého lánů kromě jednoho lánů...hřivnu stříbra každý rok nám platil. CDB IV, fasciculus 1, s. 245, č. 147.

¹⁶⁸ ...daň platiti bude...z každého lánů kromě jednoho lánů, jehožto svobodu tomu uložili sme dáti...

Tamtéž.

¹⁶⁹ A lánové řečené vsi dlůhosť a širokosť držeti budů, kterůž drží lánové vsi Prosmyky jménem. Tamtéž.

¹⁷⁰ Jemu také pro nahrazení jeho práce jeden mlýn se všemi ostrovy, s saďy a lesem oddáváme;...vinice také...jemu sme dali pod tímto zpuosobem ,aby prvního vína šest čberuov s desátkem nám dával.

Tamtéž.

¹⁷¹ O zisku také sůdu taký pokládáme nápis, že od toho zisku sůdu dva peníze nám se dostanů, řečenému Hertvíkovi nebo jeho dědicom peníz třetí zuostane.

Tamtéž.

¹⁷² CIM IV/fasc. 1, s. 35, č. 19.

¹⁷³ CIM IV/fasc. 1, s. 234 – 235, č. 159.

jejíhož správce jmenuje a řídí Hertvík, stejně tak o předkupním právu Hertvíka na převoz.¹⁷⁴

Na závěr dostává zaopatření kostel sv. Václava v této vesnici¹⁷⁵ Nakonec ustanovení o robotách a jiných služebnostech.¹⁷⁶

Doklad vyspělého emfyteutického práva představuje listina datovaná 22. ledna 1307, která se nedochovala v originále, jen v potvrzení králem Václavem IV ze dne 25. března 1397.¹⁷⁷ Jedná se o možno říci typickou písemnou emfyteutickou smlouvu, o vysazení města Ronova „na zeleném drnu“, kde již v úvodu se vydavatel listiny ve jménu Božím dovolává pomíjivosti všeho lidského konání a nutnosti jejich zapsání a tímto zvěčnění.¹⁷⁸ Na závěr listiny pak potvrzení právní jistoty zajištění do budoucnosti, aby toto vysazení (*locatio*) bylo pevné, trvalé a zajištěné, zachované dědici (Oldřicha z Lichtenburka) a jejich následovníky, přivěšena pečeť a svědkové.¹⁷⁹

Čas k placení poplatků (úroků) je pevně stanoven o sv. Michalu a o sv. Jiří.¹⁸⁰ Oldřich z Lichtenburka, který vysadil s pomocí Gottfrieda, dříve rychtáře v (Bílém) Podolí, městečko Ronov v 39 lánech, určuje z jednotlivých těchto lánů i dobu jejich splácení. Nově vysazené město se bude řídit právem města Čáslavi.¹⁸¹ Pokud si měšťané vybudují pivovary, pekárny a zahrady, nebudou z těchto platit žádné poplatky Oldřichovi ani jeho dědicům. Také mají všichni obyvatelé ve městě žijící právo svobodného rybolovu v řece Doubravě a to od mlýna pod farou ležícího až k hranicím panských pozemků.¹⁸² Pokud dojde ke královskému vojenskému tažení za hranice, pak jsou povinni přispět svojí vrchností polovinou čtvrtce. Rychtář Gottfried dostává dědičně rychtu s třetinou pokut, krčmu, krám pekařský a masný, dva podsedky, dva lány polí a mlýn na řece Doubravě.¹⁸³

¹⁷⁴ Převoz také, jestliže bychom minili prodati komu, tůž smlůvů neb cenou, nad jiné přejem jemu. Tamtéž, s. 246.

¹⁷⁵ Nadto ke cti božie a blahoslavené Panny Mariji a svatého Václava kostelu též vsi dali sme jeden lán a z každého lánů jeden kbelec žita témuž kostelu odkazujem.

Tamtéž, s. 246.

¹⁷⁶ Nadto také všechny roboty roboty nebo jiné služebnosti, kteréž by nám od napřed řečené vsi mohly potom náhodů připadnutí, propouštíme tak, aby ani rychtář, ani měšťané té vsi neb jónak susedé od nás potom žádných šacuonkov netrpěli. Tamtéž, s. 246.

¹⁷⁷ CIM IV/fasc. 1, s. 234 – 235, č. 159.

¹⁷⁸ In nomine Domini amen. Cum ea, que geruntur sub tempore, una cum ipso per motum ipsius temporis evanescent, ideoque gesta hominum solent scriptis testimonioque virorum honestorum firmissime perhennari. CIM IV/fasc. 1, s. 34, č. 19.

¹⁷⁹ Ut hec locatio rata, grata ac firmissima a nostris heredibus ac ipsorum successoribus inviolabiliter teneatur, ideo hanc literam subnotatis testibus nostri sigilli munimine fecimus roborari. Testes autem huius sunt... CIM IV/fasc. 1, s. 34, č. 19.

¹⁸⁰ Terminis autem solucionis predicti census erit tocius iste, videlicet in festo Michaelis media pars et in festo beati Georgii reliqua media pars census nobis nostrisque heredibus semper cedet. CIM IV/fasc. 1, s. 34, č. 19.

¹⁸¹ ...In iudiciorum forma quam in agrorum mensura ius Czaslaviensis opidi... CIM IV/fasc. 1, s. 34, č. 19.

¹⁸² ...piscacionesque omnibus hominibus, ihabitantibus eandem civitatem, in flumine Dubrav a molendino sub parrochia situato in terminis, qui ad nos pertinere dinoseuntur, concedimus piscari libere ex nostra gracia speciali. CIM IV/1, s. 34, č. 19.

¹⁸³ ...prefatum Gotfridum... nostrum iudicem... respondere sue nove plantacionis laboribus, conferimus iudicium cum tercio denario emendarum in ipsa civitate et unam tabernam, duo macella, scilicet unum panis, reliquum carniuum, duos subsides et duos laneos agrorum et unum molendinum in flumine Dubrav situm ante ipsam civitatem, quiete, libere, hereditarie, perpetue hec omnia possidenda. CIM IV/1, s. 34, č. 19.

Zanedlouho poté, 16. dubna 1307, byla vydána další listina, pro lokátora a potomního rychtáře, která se dochovala v originále, a kterou dává Oldřich z Lichtenburka, Gottfriedovi, původně rychtáři v (Bílém) Podolí rychtu v nově vysazeném městě Ronově¹⁸⁴ s třetinou soudních poplatků. K tomu krčmu, dva krámy, z toho jeden je pekařský, druhý masný, dva podsedky (*duos subsidēs*), dva lány polí a mlýn na řece Doubravě ležící před městem, to vše dědičně.¹⁸⁵ Podle stylistických shod je velmi pravděpodobné, že obě listiny vznikly ve stejné kanceláři.¹⁸⁶

Dědičná rychta je nedaleko odtud, proti proudu Doubravy doložena v roce 1398, kdy je známo rozhodnutí ve sporu o vesnice Pařížov a Heřmanice mezi Kunešem a Modlibochem z Heřmanic na straně jedné a vilémovským klášterem na straně druhé. Jindřich z Lacenboka a Hovorka, purkrabí žlebský, jako rozhodci, vydali rozhodnutí, že klášter zaplatí Kuneši a Modlibochovi 50 kop grošů, poté vesnice Heřmanice a Pařížov přejdou do majetku klášterního, jen **dědičná rychta** v Pařížově zůstane Kunešovi,¹⁸⁷ synu Modlibochově. Výslovný termín dědičná rychta znamená sama o sobě, že uvedené vesnice již byly převedeny na německé právo, a to před rokem 1398, je ovšem otázka, kdy se tak stalo.

DROBOVICKÁ KOMENDA A JEJÍ VESNICE

Ačkoliv je dochována darovací listina z roku 1242, kterou Jan z Polné se souhlasem krále Václava I. vybavil německé rytíře v Drobovicích jednotlivými vesnicemi a Slubickým lesem¹⁸⁸, nelze z ní posoudit právní režim, kterým se řídila. Vymezení Slubického lesa¹⁸⁹ jako rozsáhlé lesnaté oblasti na okraji tehdejších Čech, ukazuje na záměr další kolonizační činnosti.

Donátor Jan z Polné daroval komendě lesní újezd, neosídlený, kde se předpokládala osídlovací činnost kláštera, to v praxi znamenalo, že klášter se dohodne s lokátorem, ten přivede osadníky, vyměří jim polní katastr nových vesnic a tak založí nové vesnice.

¹⁸⁴ In Ronow...laboribus sue nove plantacionis eiusdem civitatis, conferimus sibi et suis pueris seu heredibus et heredum successoribus iudicium cum tercio denario emendarum in ipsa civitate Ronow... CIM IV/1, s. 36, č. 20 a RBM IV, s. 823, č. 2124.

¹⁸⁵ ...et unam tabernam, duo macella, unum panis, reliquum carniū, duos subsidēs et duos laneos agrorum et unum molendinum in flumine Dubrav situm ante ipsam civitatem, quiete, libere, hereditarie...eodem titulo libertatis in omnibus hiis, quo supradictus Godfredus... CIM IV/1, s. 36, č. 20 a RBM IV, s. 823, č. 2124.

¹⁸⁶ Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 365.

¹⁸⁷ Transactio, super villis Hermanicz, et Parzizow, inter Abbatem et Conventum Willemowiensem ex una, et Cunssiconem cum filio Modliboch parte ex altera, dd. Pragae die. S. Stephani A. 1398.

Dobner VI, s. 440, č. 53.

Sameš, 1934, s. 86.

¹⁸⁸ Joanne... de Polná, magistro et fratribus hospitalis sanctae Mariae Theutonicorum...confirmat...videlicet villam Drobovic et Pribizlauc et Zamplez et Vzose ac dimidiam partem ville de Winar cum omnibus pertinenciis earumden, dederit eciam eis silvam, que Zlubichki dicitur...CDB IV, s. 74 – 75, č. 13, RBM I., 504, č. 1064.

¹⁸⁹ ... Zlubichki dicitur, que iacet Camenicam et Dubraunicam rivulos et protenditur a primo exitu seu ortu eorumdem rivorum per descensum usque ad bona filie sue Anne et usque ad vvilas Branisow et Marcwart et usque in Prehod... CDB IV, s. 74 – 75, č. 13, RBM I., 504, č. 1064.

První doklad o převodu vesnic v této oblasti na emfyteutické právo poskytuje až listina z roku 1347, kterým Stibor z Čihoště společně se svým synem, prodává drobovické komendě tři lány polí v blízké vesnici Tupadly společně s hospodou se všemi užitky¹⁹⁰. František Graus¹⁹¹ zpracoval účetní knihy jednotlivých komend v Čechách, co se týče účtů drobovické komendy, jsou vykázané v položce příjmů úrok sv. Jiří a sv. Havla k roku 1402¹⁹², předtím dochované účty, ovšem neúplné, z let 1383 – 1384 tyto položky nevykazují. Obdobně vykazuje chomutovská komenda svatohavelský úrok v poprvé v roce 1403.¹⁹³ Nejpozději v tomto období lze považovat zavedení emfyteuse na majetku německých rytířů v Drobovicích.

SEDLECKÝ KLÁŠTER A EMFYTEUSE

Jedná se o emfyteutickou listinu, již sedlecký opat Walthelm vysadil ves Bylany.¹⁹⁴ Zde je k dispozici doklad přeměny (nového vysazení) vesnice existující ve staré sídelní oblasti, která je navíc doložena výslovně jako existující v nedatované zakládací listině sedleckého kláštera z období let 1142 – 1148.¹⁹⁵ Emfyteutická listina z roku 1276 se bohužel dochovala jen v českém překladu ze 16. století, což omezuje možnosti její komplexní analýzy, nicméně dává nahlédnout do mechanismů převodu vesnice, výslovně doložené již v zakládací listině kláštera. Opat Walthelm společně s celým konventem dává ves Bylany Jindřichovi a jeho potomkům s tím, že z každého lánu budou platit na sv. Havla jednu hřivnu (stříbra) a rovněž se budou podílet na královské berni nebo jiném poplatku, když budou vyhlášeny. Dále je uvedena věta o lesích a křovinách, které ještě nejsou v pole obráceny, čtyři roky nebudou platit nic, až pátým rokem poprvé o sv. Havlu. Na závěr ustanovení o tom, že pokud by chtěl někdo ze sedláků z jakékoliv příčiny prodat svůj lán, tak jediné se souhlasem klášterní vrchnosti a celé vesnické občiny. Věta o lesích a křovinách, které ještě nejsou přeměněny v pole¹⁹⁶ dokládají zřetelně úlohu osadníků při kultivaci krajiny, mýcení lesa, jak je zachycují ilustrace k Saskému zrcadlu. O to zajímavější, že vesnice Bylany leží ve staré sídelní oblasti, intenzivně osídlené a obdělávané celý zemědělský pravěk, přesto v té době zčásti zalesněné. Emfyteutická listina bohužel neuvádí nic o odměně lokátora a podrobněji o jeho (Jindřichových) úkolech, zato uvádí další charakteristický rys práva kolonistů, totiž v tomto případě čtyřletou lhůtu k provedení kultivace krajiny.

¹⁹⁰ Styborius de Čihošť et Hanco, filius eius, venditionem tres laneos agriculture liberos...in villa Tupadel et tabernam in eadem villa liberam cum omnibus utilitatibus ad memoratam heraditatem et tabernam spectantibus...Witkoni, ord. s. Marie de domo Teuthonica, commendatori in Drobowicz,... RBM V., s. 76, č. 133.

¹⁹¹ Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II., Praha, 1957, s. 449 a násl.

¹⁹² Tamtéž, s. 458.

¹⁹³ Tamtéž, s. 464.

¹⁹⁴ CDB V/2, s. 500 – 501, č. 809.

¹⁹⁵ CDB I, s. 155 – 157, č. 155.

¹⁹⁶ Jan KLÁPŠTĚ, Proměna českých zemí ve středověku, Praha, 2005, s. 234.

V roce 1252 uzavřeli představitelé vyšehradské kapituly emfyteutickou smlouvu s Jindřichem, označovaného jako *magister monetae* o podmínkách kolonizace území mezi Humpolcem a lesem Nelecho (dnešní zalesněný kopec Melechov) u vesnice Zahrádky.¹⁹⁷ Jako lokátor měl Jindřich vysadit podle smlouvy s kapitulou v této oblasti mezi vesnicí Humpolec a kopcem Melechov do konce roku 1253 osadníky, kolonisty. Vysazené osady měly mít lány tak dlouhé, jako byly lány vesnic s německými osadníky, které se již nalézaly na půdě želivského kláštera.¹⁹⁸ Placení plných dávek se mělo dít až po uplynutí deseti let, tedy od jedenáctého roku po usazení a to jednorázově, o sv. Martinu.¹⁹⁹ Prvních pět let neměli *cultores agrorum* platit nic, což nepřekvapí, protože nadmořská výška Humpolecka je kolem 600 m, měli kultivovat lesnatou krajinu její přeměnou v pole. Činnost takových osadníků je v jednotlivých fázích názorně zobrazena v ilustrační příloze k *Sachsenspiegelu*. Teprve šestým rokem měli začít platit, ale naturální dávky, a sice pšenice, žito, ječmene i ovsa.²⁰⁰ Stanovení naturální dávky a odklad peněžní renty až na jedenáctý rok jednak ilustruje obtížnost a pozdější ekonomickou návratnost celé akce zajištěné emfyteutickou smlouvou a ovšem počáteční omezenost tržní směny, než se nové vesnice zapojí do okolních směnných vazeb.²⁰¹

Odměna lokátora Jindřicha spočívala jednak v sedmém a osmém svobodném lánu v každé z jím vysazených vesnic.²⁰² Pozemkový majetek měl převzít lokátor jako vazal a složit vazalskou přísahu děkanovi a celé vyšehradské kapitule.²⁰³ Součástí odměny lokátorovi byl i rychtářský úřad se soudními pravomocemi, který ale jen pro Jindřicha, nikoliv pro jeho dědice, po smrti jmenovaného měl přejít zpět na vyšehradskou kapitolu.²⁰⁴ Pokud by Jindřich během jednoho roku ve stanovené oblasti nevysadil osadníky, nemohl by v projektu dále pokračovat

¹⁹⁷ *Canonici Wissegradenses, quorum nomina exprimuntur, boma quedam praebendarum suarum Henrico, magistro monetae in Humpolec, locant.*

CDB IV, s. 435 – 437, č. 256.

¹⁹⁸ *Laneus enim talis erit in longitudine et latitudine, quemadmodum in locis vicinis, prout Teutonici excolunt terras monasterii in Selew. Tamtéž, s. 436, č. 256.*

¹⁹⁹ *...et ex nunc ad decem annos libertatem habebunt et in undecima annorum eorundem messe in die beati Martini quilibet cultorum predictorum de quolibet laneo solvet nobis cum decima iam dicta postmodum imperpetuum fertonem unum argenti. Tamtéž, s. 436.*

²⁰⁰ *...qui post quinque annos decimam nobis solvent de messe quatuor generum grani, tritici videlicet, siliginis, ordei et avene, plenarie...*

²⁰¹ Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha, 2005, s. 229.

²⁰² *...villa quam predictus magister monete locaverit septimum et octavum laneum liberum ab omni solutione pretaxata...CDB IV, s. 436, č. 256.*

²⁰³ *et fidelitatem tamquam fassallus sive fassalli nostri decano et ecclesie Wissegradensis imperpetuum firmiter observabunt. CDB IV, s. 436, č. 256.*

²⁰⁴ *...Pretera statuimus, quod ipse monetarius tantummodo tempore vite sue iudicium habeat in hominibus sepe dictis; et post mortem ipsius liberum habeat ius capitulum, videlicet, quorum interest, eligere et statuere iudicem,...*
CDB IV, s. 436, č. 256.

a tři jeho ručitelé by museli vyplatit kapitule 30 hřiven stříbra.²⁰⁵

VYSAZENÍ MĚST V ČÁSLAVSKÉ PROVINCII

Jedná se o Čáslav, Německý Brod, Chotěboř a Kutnou Horu. Pro jejich vznik a rozvoj měla klíčový význam exploatace stříbra v oblasti Českomoravské vysočiny, zahájená před polovinou 13. století.

Čáslav představovala centrum stejnojmenné provincie, na počátku 13. století byla svěřena Přemyslem Otakarem I. společně s Vraclavskem a Chrudimskem svěřena do vlády Děpolticů. V té době lze sledovat začátky procesu zvaného urbanizace. O počátcích Čáslavi jako města nejsou zcela přesné zprávy. Je možné vyloučit založení na zeleném dnu, protože archeologický průzkum doložil na ploše města vymezeného hradbami osídlení již z první poloviny 13. století.

Tato města se ale neobjevila z ničeho, sledování jejich počátků je limitováno omezenou pramennou základnou. Poměrně dobrá situace je v případě přeměny původně bezvýznamné slovanské osady Brod, která se kolem roku 1250 začala měnit v hornické centrum Vysočiny vedle starší Jihlavy, měnily se i právní poměry, jistě i přílivem německých horníků.

Základní složky, které tvořily postavení města byly *ius fori, ius iudicii a ius civile*.²⁰⁶ Ne ovšem každá *villa forensis* či *opidum forensis* takto označená ještě byla městečkem. V nikoliv přímočaré cestě k městskému zřízení sehrál zásadní roli rozvoj trhu. Zpočátku se dá v mluvě pramenů hůře rozlišit co je již město a co pouhá vesnice, byť vybavená trhovými právy. Ve sledované oblasti můžeme pozorovat rozvoj několika vesnic, které ale ustrnuly na úrovni městeček, či klesly zpět na vesnice.

Na Čáslavsku je ilustrativním dokladem vývoj městečka Smrdova, dnešní Sázavky (okres Havlíčkův Brod). Právo trhu je výslovně uvedeno jako existující v listině z roku 1307²⁰⁷, kterou se realizuje směna majetku mezi vilémovským klášteřem a Raimundem z Lichtenburka, u městečka Smrdov, což může evokovat představu Lichtenburků jako zdatnějších prosazovatelů svých zájmů, kteří si toto prosadili podstatně dříve. V majetku vilémovského kláštera Smrdov zůstal

²⁰⁵ Nec hoc duximus pretermittendum, si dictus magister monete infra circulum anni non locaverit possessores, quemadmodum superius est expressum, quod ipse cadet ab omni iure, quod sibi competeat in eisdem bonis, et fideiussores sui Cunradus... Waltherus... et Albero... persolvent nobis triginta marcas argenti in quibus fide data se nobis firmiter obligarunt. Tamtéž, s. 436, č. 256.

²⁰⁶ Jiří KEJŘ, Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998

Jiří KEJŘ, Městské zřízení v českém státě ve 13. století, Československý časopis historický, 27, 1979, s. 229.

²⁰⁷ Remundus de Leuchtenburch facit commutationem cum abbate Wilhelmo viensi de quibusdam bonis. ...de bonis - infra scriptis, videlicet Zmurdown Castro, et civitate cum foro libero in ipsa feria secunda existente, et de villis Zwoschi, Watscow, Schepanow, Lubne, Bossichzin, ad predicta castrum et civitatem pertinentibus cum omnibus ipsorum attinenciis, - cum iure patronatus ecclesie, commutationem ...cum d. Jarozlao abbate, totoque conventu ecclesie Willemoviensis, et bonis ipsius ecclesie infra notatis, videlicet Mitbelberch, Hondorf, Sighartsdorff, Langendorff, Scheiblisdorff, Chochansdorff, Rechzicz, Dietricillhota, Zawidowici et Radhoztowici cum omnibus ipsorum attinenciis, silvis, rubetis, cum iure patronatus ecclesie hereditario, dominio, et cum omnibus et libertatibus et utilitatibus,...

1307, 16 Oct. in Broda.
RBM II, s. 929, č. 2152.

až do husitských válek. Nakonec klesnul na ves v roce 1750 rozhodnutím krajského úřadu, když ještě podle urbáře z roku 1591²⁰⁸ měl právo rychtářské, celní, varné a masné.²⁰⁹

Jiným dokladem přerušeného vývoje je listina z roku 1352, kterou Karel IV. uděluje (potvrzuje) klášteru ve Vilémově právo týdenního trhu na náměstí městečka Vilémova (*oppido Wilemov*) a zároveň povyšuje klášterní vesnici Habry na městečko. Protože tato listina představuje vůbec první listinný doklad, je k řešení vztahu mezi klášterem a Vilémovem důležitá a podíváme se na ni proto poněkud pečlivěji.²¹⁰ Toto právo trhu je uvedeno v listině „na věčné časy“ se všemi právy a užitky a to každé úterý, v Habrech pak každý pátek. Klášter, který představoval pro městečko Vilémov feudální vrchnost, si nechal od panovníka potvrdit právo trhu každé úterý, jako výraz panovnické ochrany zájmů kláštera, před případnými námitkami okolních míst s právem trhu.

ČÁSLAV

První spolehlivá zmínka o Čáslavi jako o městě je z roku 1275. Poté, v roce 1278 sem dosadil Přemysl Otakar II. svého rychtáře Konráda Špitálského, který je považován za lokátora města. Jako osvědčený lokátor pravděpodobně se podílel i na vysazení Chrudimi a Poličky.²¹¹ Jednalo se tedy o převod již existujícího města na německé právo. Předpokládá se, že město bylo opevněno již při svém založení, spekulativně se uvádí období kolem r. 1260.

Z nedatované formulářové listiny²¹², jejíž vznik se klade před rok 1278, se vyvozuje

²⁰⁸ Smrdov městečko. V témže městečku bere se clo k ruce panské, z každého koně cožkoli veze i prázdný vůz po jeden den, z volů, krv tu vůkolí skoupených též po jeden den, z ovec, sviní, koz, skopuov, telat po 1/2 den, než což v městečku koupí, nic nedávají. A to mejto má rychtář každého čtvrtku na horu odvozovati.

Habr městečko. Mejto neb clo takto od starodávna vybírají...Světlá městečko, Libice ves, Babice ves, Chotěboř město. AR, Mýta a cla na panství Světelském, dle urbáře: Registra správní neb hlavní důchodův panství Světelského, přepsaná 1591. Památky archaeologické a místopisné 15, Praha, 1888, s. 783.

²⁰⁹ Dosavadní rozbor místní tradice naznačuje možnost identifikace jednotlivých položek urbáře z roku 1591, totiž že se podaří určit místo rychty, pivovaru a jatek, zatímco místo celnice se mně dosud nepodařilo ani přibližně určit.

²¹⁰ 1352 ian. 13. Praha

Karolus rex abbati et conventui monasterii in Vilémov (Willemov) forum septimanale in oppidis Vilémov et Habry (Habern) concedit.

RBM V., fasciculus 3, s. 583 – 584, č. 1212.

Král Karel uděluje opatu a konventu kláštera ve Vilémově právo týdenního trhu na náměstí v městečkách Vilémov a Habry.

A v městečku samotném Vilémově každý třetí den (čili v úterý), tak jak jdou nepřetržitě za sebou, na věčné časy trh na náměstí, čili den trhu se všemi právy, svobodami, užitky a obyčeji k tomuto dni náležejícími.

...ut in oppido ipsorum Willemow perpetuis temporibus feria tertia cuiuslibet septimane forum, seu dies forensis esse debeat cum omnibus iuribus, libertatibus, utilitatibus et consuetudinibus

také proto, že Habry, dosud nazývané vesnicí, od nynějška nechť se mění na městečko a jako každá taková vesnice čili městečko nechť má každý šestý den v týdnu (pátek) trh na věčné časy se všemi právy, svobodami, užitky a poctami necnon quod villa ipsorum Habern vulgariter nuncupata ex nunc in antea in opidum transeat et locus opidanus esse debeat et censeri quodque in eadem villa seu opido qualibet feria sexta singulis septimanis forum, seu dies forensis similiter esse debeat perpetuis temporibus duraturum cum omnibus iuribus, libertatibus, utilitatibus et honoribus.

RBM V., s. 583 – 584, č. 1212.

²¹¹ August SEDLÁČEK, Děje města Čáslavě, 1874, s. 26.

²¹² CIM II., s. 86 – 87, č. 26.

vznik hradebního pásma, na což poprvé upozornil August Sedláček.²¹³ V této listině král Přemysl Otakar II. osvobozuje obyvatele (nejspíše) města Čáslavi od placení berní a úroků a všelijakých břemen na dobu šesti let, aby za to svoje město obeznali hradbami podle vzoru města Kolína.

Z roku 1289 je zmíněn spor Čáslavi a nedalekého Kolína o vzájemné hranice podnikání²¹⁴ při těžbě stříbra a v roce 1297 je zmíněna Čáslav jako horní město, kdy v potvrzení práv na doly městu Brnu tak jako náleží doly k městu Kolínu a Čáslavi.²¹⁵ V roce 1330 potvrdil Jan Lucemburský městu Čáslavi právo jihlavské, tedy právo horního města.²¹⁶

Jako královské město měla Čáslav nepochybně záhy po svém založení vlastní samosprávu, byla vyňata z krajské pravomoci a podřízena královskému podkomořímu. Rychtář (*iudex*) vykonával především soudní pravomoc, se uvádí v intitulacích listin až do husitského období jako přední reprezentant města. Jeho funkce byla spojena s držetím rychty, obvykle dědičným, o čemž je z Čáslavi doklad poprvé k roku 1333 (*iudex hereditarius*) a posléze i k roku 1383, kdy dědičný nájem rychty je uveden v privilegii Václava IV., kterým král uděluje čáslavskému rychtáři Ondřejovi dědičnou rychtu.²¹⁷

Pokud se vrátíme k osobě Konráda lokátora, tak tento obdržel od krále dědičnou rychtu, nové vysazení Čáslavi bylo v režimu královského města, nikoliv poddanského jako nedaleký Ronov (nad Doubravou). Konrád platil ročně 20 hřiven stříbra.²¹⁸

Vlastní městskou samosprávu vykonával sbor přísedících (*iurati*). Tento sbor je v Čáslavi doložen již v roce 1289 v arbitrážním ujednání mezi Kolínem, Čáslavi a nově vznikajícím kutnohorským sídlištěm o užitky z kutnohorských dolů a o jejich soudní příslušnost.²¹⁹

Právní a politický význam města Čáslavi byl značný, navazoval na starší středověkou tradici hradebního centra Čáslavské provincie. To dokládá nově vysazené poddanské městečko Ronov, kde v zakládací listině je odkaz, že se bude řídit právem města Čáslavi.²²⁰

NĚMECKÝ BROD

První výslovná zmínka o tehdy Brodu je z r. 1256, kdy biskup olomoucký Bruno jako rozhodčí²²¹ se vyslovil ve prospěch řádu německých rytířů v jejich sporu s vilémovským klášteřem

²¹³ August SEDLÁČEK, Děje města Čáslavě, 1874, s. 26 – 27.

²¹⁴ CIM II., s. 100, č. 36.

²¹⁵ RBM II., s. 748, č. 1744.

²¹⁶ August SEDLÁČEK, Děje města Čáslavě, 1874, s. 33.

²¹⁷ CIM II., s. 752 – 755, č. 590.

August SEDLÁČEK, Děje města Čáslavě, s. 48.

²¹⁸ Tamtéž, s. 27.

²¹⁹ Nos Syboto, magister moncium in Kuttis,... CIM II., s. 100, č. 36.

²²⁰ ...In iudiciorum forma quam in agrorum mensura ius Czaaslaviensis opidi...CIM IV/fasc. 1, s. 34, č. 19.

²²¹ Bruno, Olomucensis episcopus iudex... decidit litem de ecclesiis in Longa Villa et Medio Monte. „Quod cum super ecclesiis de Longa Villa et Medii Montis, quas frater Benedictus ordinis fratrum domus Theutonicorum, plebanus in Brod, dicebat ad se pertinere eo, quod in limitibus parrochie de Brod essent fundate, Henricum rectorem dictarum

ve věci sporu o kostely v Mittelberku a Dlouhé Vsi. To nepřímou dokládá bohatství brodské farnosti, když stála oběma institucím za dlouholetý spor, za tímto bohatstvím patrně již stála těžba stříbra.²²² O právním režimu se lze vyslovit až z následující listiny z r. 1258, kdy se v listině Jindřicha zvaný Pták (*magister monetae Heinrich, dicto Ptak*), kde se hovoří o lánech královských, lánech pana Smila a lánech měšťanů.²²³ V další listině z roku 1261 ve věci sporu o placení desátku, kterou Smil z Lichtenburka adresoval přímo rychtáři a měšťanům v Brodě.²²⁴ Následujícího roku se v téže věci obrací Smil z Lichtenburka k rychtáři, přísedícím a ostatním úředním osobám ustanoveným v brodské farnosti.²²⁵ Toto jsou první zřetelné doklady o lokaci Brodu (od roku 1308 je teprve doložen název Německý Brod pro převahu německého obyvatelstva) pomocí emfyteutického práva.

Přímá listina o vysazení Brodu se nedochovala, není však sporu o její existenci v písemné podobě, literatura předpokládá emfyteutické založení poblíž staré osady v místech brodu přes řeku Sázavu. Lokaci nově vznikajícího města řídil pravděpodobně lokátor Wernher, řečený Rybář, který převedl nové kolonisty a organizoval výstavbu. Poprvé je Wernher (*dicti Piscator*) uveden v listině z roku 1289,²²⁶ kdy v listině ze dne 22. července je uveden jako rychtář, za finanční obnos přijímá od Raimunda z Lichtenburka ves Macourov do svobodné držby on i jeho dědicové.

Rychtář Wernher stál v čele správy města a pod jeho pravomoc spadaly také hornické osady brodského rudního okrsku, což dosvědčují listiny, které vydal a které se týkají hornických záležitostí. Na listině z roku 1281 je také dochována jeho rychtářská pečeť.²²⁷ Hospodářské postavení města Brodu byla dále posilována právem nuceného skladu,²²⁸ které bylo Brodu odňato. datum jeho udělení není známo.²²⁹

ecclesiarum... dictus rector coram nobis comparens dominum suum, a quo dictas ecclesias se dicebat habere, videlicet dominum abbatem ordinis sancti Benedicti in Willamow in iudicio nominavit... Datorum in Cremesir a.d. 1256, 20. Octobris.

CDB V, 1974, s. 164 – 165, č. 90.

RBM IV., 1892, Annorum 1333 - 1346, addenda et corrigenda. Anni 1256 - 1260, s. 719, č. 1795.

²²² Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 81.

²²³ laneis domini regis, domini Zmilonis et civium... CDB V/1, s. 267 – 268, č. 167.

Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 82.

²²⁴ ...iudici ceterisque in civibus in Brod

CDB V/1, s. 266 – 288, č. 167 a s. 429 – 430, č. 288.

Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 82.

²²⁵ CDB V/1, s. 476 – 477, č. 318.

²²⁶ ...Wernheri iudicis in Brod...villam que Macerov nuncupatur cum agris singulis et universis ad eandem villam spectantibus videlicet pratis, pascuis, piscationibus et hiis similibus,...

CIM II., s. 107, č. 42.

CDB V/1, s. 682, č. 461:

Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 83.

²²⁷ RBM II., s. 536 – 537, č. 1240.

Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 84.

²²⁸ CDB V/2, s. 179 – 180, č. 590.

²²⁹ Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 85.

Mezi těžbou stříbra na Vysočině s centrem v Brodě, mincovní sférou a správou vznikajícího města Brodu byla úzká provázanost. Dokladem toho je královský mincmistr Eberhard, který jako zástupce královské moci se podílel nepochybně na těžbě, ražbě mince ale i na lokaci nového města Brodu.²³⁰ Eberhard rovněž rozsazoval své syny do progresivně se rozvíjejících měst, kde pro ně získával nové rychty. Patřila k nim města Čáslav a Kolín (syn Fridrich). Eberhardův syn Ekhart se stal v roce 1307 mincmistrem a urburěrem v Kutné Hoře.²³¹

V roce 1278 bylo Brodu potvrzeno privilegium²³² Smila z Lichtenburka o městských právech jako měla Jihlava (z r. 1249). Brodu je uděleno před r. 1269. Týkalo se věcí trestních, civilních i soudních. Měšťané dostali právo kšaftu i volného dědění majetku mezi příbuznými. Z městského soudu šlo odvolání k vrchnosti (Lichtenburkové), která si vyhradila právo soudit pře mezi měšťany a svými služebníky nebo obce proti rychtáři a konšelům.²³³ Takto je dobře doloženo užívání německého práva v Brodě, jistě i v souvislosti s etnicitou osadníků překotně se rozvíjejícího brodského stříbrného revíru.

Prvky emfyteutického práva jsou dobře vidět na uspořádání pravomocí rychtáře Wernhera, který byl zároveň rychtářem nad okolními horami a soudil i poddané z vesnic spadající pod Brod. Městský soud je poprvé uveden jako *domus iudicis* v privilegii z r. 1278 a poplatky plynoucí z jeho činnosti se dělily mezi rychtáře (*iudex, richterius*) a přísežné (*iurati*). Z privilegia uděleného roku 1278 bohužel nevyplývá, jaký byl podíl lichtenburské vrchnosti na soudních poplatcích. Předpokládá se jako nepochybně existující zdroj příjmů pro vrchnost, patrně z rychtářových dvou třetin.²³⁴

Jiří Sochr analyzoval nejstarší dochovanou městskou knihu trhovou z období 1379 – 1404, která dokládá, ostatně již její název sám výhradně používání emfyteutického práva v běžném životě města.²³⁵

CHOTĚBOŘ

O vysazení města nejsou žádné přímé listinné údaje. Není sporu o tom, že před emfyteuticky vysazným městem se v těchto místech rozkládalo starší osídlení, v roce 1265²³⁶ daroval Smil z Lichtenburka zdejší kapli a desetinu výnosu místní celnice. V roce 1278 je Chotěboř

²³⁰ František HOFFMANN, Mincmistr Eberhard, Pražský sborník historický 12, 1980, s. 70 – 84.

²³¹ Vratislav VANÍČEK, VDZKČ, svazek III. (1250 – 1310), Praha, 2002, s. 323.

²³² CIM II., s. 61 – 71, č. 23.

CDB V/2 s. 596 – 604, č. 873.

²³³ CIM II., s. 61 – 71, č. 23.

Josef Václav ŠIMÁK, České dějiny I/5: Středověká kolonisace v zemích českých, Praha, 1938, s. 1207, pozn. č. 1.

²³⁴ Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 114.

²³⁵ Jiří SOCHR, Havlíkův Brod v době předhusitké, Havlíčkobrodsko 1, Havlíkův Brod, 1988, s. 7 – 34.

²³⁶ CDB V/1, s. 681, č. 460.

RBM II., s. 502.

uvedena jako město,²³⁷ které je vyjmutu z pravomoci Brodu. V roce 1331 udělil Jan Lucemburský Chotěboři jihlavské horní právo.²³⁸ Analogicky lze usuzovat, a v tom panuje v literatuře shoda, že k emfyteutickému vysazení Chotěboře došlo nejpozději v letech 1265 – 1278.²³⁹

PRÁVNÍ REŽIM KUTNÉ HORY

Vznik Kutné Hory se klade před r. 1276²⁴⁰, kdy je zmíněn jako svědek Gotfrid od Hory,²⁴¹ zpočátku se živelně vznikající město řídilo právem Jihlavským, až později vydal Václav II. pro Kutnou Horu nový horní zákoník – *Ius regale montanorum*. Tento nový zákoník se však začal používat dříve v Jihlavě. Horní právo představovalo ve středověku samostatné právo, které se uplatňovalo vedle práva městského, a které nabývalo na významu s rozvojem těžby stříbra v Čechách od čtyřicátých let 13. století. Živelný vznik Kutné Hory způsobil, že mechanismus emfyteuse se v jejích počátcích neuplatnil, alespoň proto nejsou doklady. Spolehlivě je doloženo, že nově se rodivší město v místech vznikajících šachet se nalézalo na pozemcích sedleckého kláštera, které v těchto místech hraničily s pozemky jiné vrchnosti – Vyšehradské kapituly. Nepřekvapí tedy doložené hraniční spory o důchody z farností bohatnoucího města.

Pro právní poměry nově vznikajícího města je důležitá arbitrážní listina mezi horní osadou a městy Kolínem a Čáslaví o užitky v pevně stanoveném prostoru a právní jurisdikci nad ním. Je pravděpodobné, že dohoda byla vynucena mimořádnými poměry, ke kterým docházelo nejspíše proto, že samospráva nově vznikajícího města se cítila nezávislá na městských radách obou sousedních měst, které v souladu s jihlavským městským a horním právem do tohoto prostoru zasahovaly.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ

Sledování nástupu německého práva ve sledovaném území Čáslavského kraje ukázalo jeho již běžný výskyt v polovině 13. století, kdy je výslovně doložena jeho mladší forma, emfyteuse. Jeho existence ve starší fázi 13. století je doložena jen nepřímě. Tak například je to otázka imunizování velkých klášterů v oblasti (Vilémov, Sedlec) nebo jednotlivé dochované smlouvy dokládající vznik klášterního velkostatku (Vilémov, Želiv). Nutnost hospodárněji využívat pozemkový majetek

²³⁷ RBM II., s. 478

²³⁸ Joannes...rex ac Lucemburgensis comes...opidi nostri Chotiebors...perpetuis temporibus gaudere et perfrui iuribus, quibus dilecti nobis cives et civitas Iglaviensis...
CIM IV., f. 1, s. 51, č. 36.

²³⁹ Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003, s. 98 - 99.
Josef Václav ŠIMÁK, České dějiny I/5: Středověká kolonisace v zemích českých, Praha, 1938, s. 1214.

²⁴⁰ Josef Václav ŠIMÁK, České dějiny I/5: Středověká kolonisace v zemích českých, Praha, 1938, s. 1228.

²⁴¹ CDB V/2, s. 501, č. 809.

s sebou nesla potřebu scelování majetkových domén a zvyšování výnosů z nich. Protože řada pozemkových vrchností, ať světských, tak církevních, byla ve sledovaném, předhusitském období zadlužena, lze předpokládat snahu zvyšovat výnosy, čehož se dalo dosáhnout převodem naturální renty na peněžní v souvislosti se zavedením emfyteuse.

Přestože výslovných dokladů, emfyteutických smluv se dochovalo jen několik, ojedinělé zmínky či nepřímé doklady svědčí o převládnutí emfyteuse v oblasti nejpozději v průběhu 14. století. Ostatně je třeba vzít v úvahu, že tato oblast, byla stejně jako celé Čechy postižena ještě na konci 13. století škodami způsobenými cizími vojsky po bitvě na Moravském poli.²⁴² Existence řady pustých vesnic, či celých oblastí (Bojanovský újezd) vyvolávala otázku, zdali tyto obnovit. Pokud ano, je použití emfyteuse k novému uspořádání pluziny, vzniku vesnické samosprávy, velmi pravděpodobné, v případě celého bojanovského újezdu jisté.

Samostatnou otázkou je uplatnění emfyteuse v oblasti německobrodského rudního okrsku, kde je doložen příliv německých horníků.

Nástup emfyteutického práva v Časlavské provincii lze sledovat v jeho vyhraněné podobě již v roce 1252, kdy je doloženo v Kronice Jindřicha Řezbáře. V téže roce byla uzavřena nejstarší byť v opise dochovaná emfyteutická smlouva týkající se statků Vyšehradské kapituly. To znamená, že v této době kolem poloviny 13. století se již hojně vyskytovala, aniž by však bylo patrné, zda v té době převažovala.

Další emfyteutické smlouvy jsou ve sledované oblasti doloženy v r. 1276 (sedlecký klášter a v r. 1279 (vilémovský klášter). Dále pak vysazení městečka Ronova v r. 1307 a vysazení pustých vesniček, (*vilulac*) v Bojanovském újezdu v roce 1329. Vůbec nejstarší dochovanou emfyteutickou smlouvou je listina z roku 1252 uzavřená mezi lokátorem Jinřichem a Vyšehradskou kapitulou.

Představa, že nejstarší prvky německého práva, později emfyteuse v oblasti lze spojit s imunitami panovníka pro velké církevní ústavy, se ve sledované oblasti nepotvrdila. Exempční listina pro vilémovský klášter sice obsahuje zmínku o usazování na území kláštera, ale na území žďárského kláštera je imunita z r. 1272, když při jeho založení v pomezním lese v roce 1252 jsou uvedeny postupy již pro emfyteusi obvyklé. Je tedy patrné, že emfyteuse byla od poloviny 13. století obvyklá, a imunitní listiny představovaly skutečně jen vynětí církevních vrchností z pravomocí beneficiárních úředníků, proces, který se urychlil po roce 1222, po velkém privilegii pro církev. Prvky německého práva v nich uvedené, znamenají jejich použití v běžném životě,

²⁴² Neodvažují se říci o kláštorech vzdálenějších od města Pražského, že by byly něco podobného zakusily, protože trpěly mnohem hůře. Z nich nejvíce byl postižen Vilémov, protože u něj stál král Rudolf dvakrát s veškerou svou mocí a braniborský markrabí a knížata polská se tam sešla. Také vznikl nesmírný počet požárů po celých Čechách ve vsích i v městech a chudí byli okrádáni o dobytek, koně i jiná zvířata, o rozmanitou drůbež, o šatstvo, obilí i píci čtvermožců.“ Příběhy krále Přemysla Otakara II., in: FRB II., 1874, s. 332.

nikoliv jejich časnou formu.

Nepřekvapí objevení se prvních dokladů emfyteuse kolem poloviny století velké změny, kterou bylo 13. století, kdy do centrálních partií Vysočiny dorazili horníci z německých krajín i jiné skupiny obyvatelstva, kteří s sebou přinášeli nové právní zvyklosti. Právě pronikání raných forem německého práva, nejenom emfyteuse, představuje problém zkoumání obtížně řešitelný pro nedostatek pramenů.

To je vidět na příkladu známé listiny vymezující farní obvod v Rynárci na Pelhřimovsku, kdy jde patrně o doklad přebírání jednotlivých prvků německého práva (lánů) v této oblasti.

Stejně tak existence Lhot je považována za doklad lhotního zřízení, které přinesly emfyteutické smlouvy ve vyspělém 13. století, ovšem jejich nejstarší doklady ukazují na možnost přebírání právních prvků ze Západu, do prostředí českomoravského pomezí.

Existence rozsáhlých kolonizačních újezdů v Čáslavské provincii ještě před rokem 1250, jako je libický újezd, dále les v zakládací listině Drobovické komendy z r. 1242, stejně tak les v místech zd'árského kláštera ukazují, že kolonizační činnost a s ní spojený rozsáhlý nástup emfyteuse ještě nedoznala svého běžného rozšíření.

Pokud lze srovnat časový nástup vyhraněných forem emfyteuse v písemných pramenech a s tím související zahájení reorganizace zemědělské krajiny jinde v Čechách, především v takzvané staré sídelní oblasti, na jejím samém okraji (z geografického hlediska) leželo jádro statků vilémovského kláštera, tak výzkum ji doložil jako pokročilejší formu, kdy od jeho objevení v příhraničních oblastech Moravy a krátce poté i Čech, se emfyteuse měnila, konkretizovala a šířilo se její použití i v oblastech bez vazby na přicházející etnicky německé obyvatelstvo. Jeho osídlení je spolehlivě doložené na panství vilémovského kláštera v souvislosti s exploatací stříbra jižně od Havlíčkova Brodu, ale v okolí Vilémova a na Čáslavsku v užším slova smyslu, nikoliv ve smyslu „Čáslavska jako kraje“, se německé obyvatelstvo uplatnilo až v souvislosti s rozvojem těžby stříbra v Kutné Hoře na přelomu 13/14 století.

PRAMENY

- Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia, pars 1, annorum 1378 – 1417. Acta Innocentii VII., Gregorii XII., Alexandri V., Johannis XXIII. nec non acta concilii Constantinensis 1404 – 1417. Acta Clementis VII. et Benedicti XIII. Edidit Jaroslav Eršil, Praha, 1980.
- Archiv koruny České, Katalog listin z let 1378 – 1437; sepsal Dr. Antonín Haas, Praha, 1947.
- Bertold Bretholz, Die Chronik des Cosmas von Prag, Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, tomus II., Berlin 1923.
- Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae, tomus I, ed. G. Friedrich, Praha, 1904.
- Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae, tomus II, ed. G. Friedrich, Praha, 1912.
- Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae, tomus III/1 – 2 (Annorum 1231 – 1238), ed. G. Friedrich, Praha, 1942.
- Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae, pars IV, fasciculus 1, ed. J. Šebánek a S. Dušková, Praha, 1962.
- Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae, tomus V, fasciculus 1, ed. J. Šebánek a S. Dušková, Praha 1974.
- Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae, tomus V, fasciculus 2, ed. J. Šebánek a S. Dušková, Praha, 1982.
- Codex diplomaticus et epistolarius Moraviae, tomus IX., ed. Vincenc Brandl, Annorum 1356 – 1366, Brun, 1875.
- Codex iuris municipalis regni Bohemiae, tomus II., privilegia regalium civitatum provincialium. Annorum 1225 – 1419, vydává Jaroslav Čelakovský, Praegae, 1886.
- Codex iuris municipalis regni Bohemiae, tomus IV., fasciculus 1, privilegia non regalium civitatum provincialium. Annorum 1232 – 1452, zpracoval Antonín Haas, Praha, 1954.
- Cronica domus Sarensis, edidit Jaroslav Ludvíkovský, přeložil Richard Mertlík, Brno, 1964.
- Gelasius Dobner, Monumenta historica Boemiae, tomus IV – Specimen Codice Diplomatici Moravici ab anno 879 usque 1500, Praga, 1785.
- Gelasius Dobner, Monumenta historica Boemiae, tomus VI - Diplomatarium exstincti monasterii willemoviensis Ordinis S. Benedicti ab anno 1214 usque ad anno 1577, Praga, 1785.
- Chronicon Aulae Regiae, Petra Žitavského Kronika zbraslavská, in Fontes rerum Bohemicarum, tomus IV., Prameny dějin českých, ed. J. Emler, Praga, 1884, s. 3 – 337.
- Kanovník vyšehradský, in: Fontes rerum Bohemicarum, tomus II., Prameny dějin českých, ed. J. Emler, Praga, 1874, s. 201 – 237.
- Listy kláštera zbraslavského, sebral a k vydání upravil Ferdinand Tadra, Historický archiv č. 23,

Praha, 1904.

Miroslav FLODR, Právní kniha města Brna z poloviny 14. století, svazek I/ úvod a edice, Brno, 1990.

Miroslav FLODR, Právní kniha města Brna z poloviny 14. století, svazek II/ komentář, Brno, 1992.

Miroslav FLODR, Právní kniha města Brna z poloviny 14. století, svazek III/ rejstříky a přehledy, Brno, 1993.

Monumenta Vaticana, res gestas Bohemicas illustrantia, Tomus V, Pars I. (Annorum 1378 – 1396), Acta Urbani VI. et Bonifacii IX., opera K. Krofta, Praha, 1903.

Monumenta Vaticana, res gestas Bohemicas illustrantia, Tomus V, Pars II. (Annorum 1397 – 1404), Acta Urbani VI. et Bonifacii IX., opera K. Krofta, Praha, 1905.

Monumenta Vaticana, res gestas Bohemicas illustrantia, Tomus VII., Acta Martini V. (Annorum 1417 – 1431), edidit Jaroslav Eršil, Pragae 2001.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars I. (Annorum 600 – 1253), ed. Karel Jaromír Erben, Praha, 1855.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II. (Annorum 1253 – 1310), opera Josephi Emler, Praha, 1882.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars IV., (Annorum 1333 – 1346), opera Josephi Emler, Addenda et corrigenda. Anni 1256 - 1260, Praha 1892.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V. (Annorum 1346 – 1355), fasciculus 1 (1346 – 1348), edidit Jiří Spěváček, Praha, 1958.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V. (Annorum 1346 – 1355), fasciculus 3 (1350 – 1352), edidit Jana Zachová, Dolní Břežany, 2000.

Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug.), Fontes archivi capituli ecclesiae Wissegradensis. Tomus II., edidit Vladimír Kořínek, Praha, 1968.

Metoděj ZEMEK, Josef POHANKA, Nejstarší žďárské urbáře, Brno, 1961.

Vypravování o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II., in: Fontes rerum Bohemicarum, tomus II., Prameny dějin českých, ed. J. Emler, Praga, 1874, s. 335 – 368.

LITERATURA

- Miroslav BOHÁČEK, Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana, Praha, 1924.
- Jaroslav ČECHURA, Klášterní velkostatek v předhusitských Čechách – základní tendence hospodářského vývoje a metodologická východiska dalšího studia, *Archeologia historica* 10, Praha, 1985.
- Jaroslav ČECHURA, České země v letech 1310 - 1378, Praha, 1999.
- Jaroslav ČECHURA, České země v letech 1378 – 1437, Praha, 2000.
- Josef DOBIÁŠ, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí, I. Doba předhusitská, Pelhřimov 1927.
- Josef DOBIÁŠ, Německé osídlení ostrůvku jihlavského, *Časopis archivní školy* 8, 1930, s. 1 – 92.
- Miroslav FLODR, Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359 – 1389), Brno, 2006.
- František GRAUS, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II., Praha, 1957.
- František HOFFMANN, Mincmistr Eberhard, *Pražský sborník historický* 12, 1980, s. 70 – 84.
- Kateřina CHARVÁTOVÁ, Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142 - 1420, svazek 1, *Fundace* 12. století, Praha, 1998.
- Jiří KEJŘ, Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958. Reprint z r. 2002.
- Jiří KEJŘ, Městské zřízení v českém státě ve 13. století, *Československý časopis historický*, 27, 1979, s. 226 – 252.
- Jiří KEJŘ, Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998.
- Jan KLÁPŠTĚ, Proměna českých zemí ve středověku, Praha, 2005.
- Richard KOEBNER, Locatio, Zur begriffssprache und Geschichte der deutschen Kolonisation, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* 63, 1929, s. 1 – 32.
- Kamil KROFTA, Dějiny selského stavu, Praha, 1949.
- John LÉKAI, *The Cistercians, Ideals and Reality*, Kent state University Press, 1977.
- Václav NOVOTNÝ, České dějiny I. 4, Praha 1937.
- Josef NUHLÍČEK, Zlomek urbáře kláštera sedleckého z třicátých let 14. století, *Sborník archivních prací* 7, 1957, s. 226 – 272.
- František PALACKÝ, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenův, I. 2, Od roku 1125 až do roku 1253, Praha, 1876.
- František PALACKÝ, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenův, II. 1, Od roku 1253 až do roku 1403, Praha, 1877.
- Zdeněk PEHAL, Zaniklá středověká vesnice Mrchojedy, katastrální území Sirákovice, okres Havlíčkův Brod, východní Čechy, ZMHK, Hradec Králové, 2006, v tisku.

- Zdeněk PEHAL, Zaniklá středověká vesnice na katastru Stupárovic, okres Havlíčkův Brod, ZMHK, Hradec Králové, 2006, v tisku.
- Čeněk SAMEŠ, Klášter Vilémovský, Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze 41, Praha, 1933, s. 34 - 180.
- Čeněk SAMEŠ, Klášter vilémovský, Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze 42, Praha, 1934, s. 22 - 163.
- August SEDLÁČEK, O starém rozdělení Čech na kraje, Praha, 1921.
- August SEDLÁČEK, Děje města Čáslavě, Praha, 1874.
- Jiří SOCHR, Havlíčkův Brod v době předhusitké, Havlíčkobrodsko 1, Havlíčkův Brod, 1988, s. 7 – 34.
- Zdeněk SMETÁNKA, Campus iuxta suadow – k otázce obdělávání polí v raném středověku, Studia Mediaevalia Pragensia II., 1991, s. 105 – 115.
- Zdeněk SMETÁNKA, Legenda o Ostojovi, Praha, 2004.
- Jiří SPĚVÁČEK, Václav IV. 1361 – 1419, Praha, 1986.
- Jindřich ŠEBÁNEK – Saša DUŠKOVÁ, Listina v Českém státě doby Václava I. (u nižších feudálů a měst), Praha, 1963.
- Josef Václav ŠIMÁK, České dějiny I/5: Středověká kolonisace v zemích českých, Praha, 1938.
- Václav Vladivoj TOMEK, Urbář kláštera Strahovského složený r. 1410, PA II, 1857, s. 72 - 88.
- Václav Vladivoj TOMEK, Dějepis města Prahy, Praha, 1892.
- Josef TLAPÁK, K některým otázkám poddanské nezákupní držby v Čechách v 16. – 18. století, Právněhistorické studie 19, 1975, s. 209 a násl.
- Teodor TYC, Poczatki kolonizacji wiejskiej na prawie niemieckim w Wielkopolsce (1200 – 1333), Poznaň, 1924.
- Jan URBAN, Lichtenburkové – Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha, 2003.
- Václav VANĚČEK, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě II., Praha, 1937.
- Václav VANĚČEK, České „kobyli pole“ jako právní instituce, Praha, 1959.
- Vratislav VANÍČEK, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek III. (1250 – 1310), Praha, 2002.
- Rudolf ZATLOUKAL, Zpráva o archeologickém výzkumu ve Žďáře nad Sázavou, trať Staré město, v letech 1996 – 1999, in: Mediaevalia archeologica 1, Praha, 1999, s. 193 – 207.
- Adolf ZYCHA, Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit, Prag, 1912.
- Josef ŽEMLIČKA, Čechy v době knížecí (1034 – 1198), Praha, 1997.
- Josef ŽEMLIČKA, Počátky Čech královských (1198 – 1253), Praha, 2002.

Josef ŽEMLIČKA, K ujímání a formám německého práva v českých zemích, *Marginalia historica* VI, Praha 2002

SEZNAM ZKRATEK

AS: *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, pars I.

AČ: Archiv český.

CDB: *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae*.

CDM: *Codex diplomaticus Moraviae*.

CIM II.: *Codex iuris municipalis regni Bohemiae, tomus II., privilegia regalium civitatum provincialium. Annorum 1225 – 1419*, vydává Jaroslav Čelakovský, Pragae, 1886.

CIM IV.: *Codex iuris municipalis regni Bohemiae, tomus IV., fasciculus 1, privilegia non regalium civitatum provincialium. Annorum 1232 – 1452*, zpracoval Antonín Haas, Praha, 1954.

Cron. Sar.: *Cronica domus Sarensis*, edidit Jaroslav Ludvíkovský, přeložil Richard Mertlík, Brno, 1964.

ČDV: *Časopis pro dějiny venkova*.

Dobner IV.: *Gelasius Dobner, Monumenta historica Boemiae, tomus IV.*

Dobner VI.: *Gelasius Dobner, Monumenta historica Boemiae, tomus VI.*

FRB: *Fontes rerum Bohemicarum*.

Graus II.: František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II.*, Praha, 1957.

RBM: *Regesta diplomatica nec non epistolaria regni Bohemiae*.

MV: *Monumenta Vaticana*.

PA: *Památky archaeologické a místopisné*.

Sameš, 1933: Čeněk SAMEŠ, *Klášter Vilémovský*, *Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze* 41, Praha, 1933, s. 34 - 180.

Sameš, 1934: Čeněk SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, *Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze* 42, Praha, 1934, s. 22 - 163.

Solař, 1868: Jeronym SOLAŘ, *Vilémov, klášter benediktinský s kostelem svatého Petra a Pavla*, *Památky archaeologické a místopisné* 7, Praha, 1868, 408 – 415.

VDZKČ: *Velké dějiny zemí Koruny české*.

ZMHK: *Zpravodaj muzea v Hradci Králové*.